

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий інститут післядипломної освіти

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

Кафедра психології

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри психології

_____ А.І. Яблонський

“ ” _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ БУЛІНГУ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Керівник:

ЗЕМЛЯНА Юлія Анатоліївна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

доцент кафедри психології та педагогіки
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського,
кандидат психологічних наук, доцент

ЛИТВИНЕНКО Ірина Сергіївна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконала:

студентка VI курсу групи 666Мз

ПАТРУШЕВА Любов Олександрівна

(П.І.Б.)

Спеціальності: 053 «Психологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП:

«Психологія»

Миколаїв – 2024 рік

(повне найменування вищого навчального закладу)

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	ЗЕМЛЯНА Юлія Ататоліївна		
Розділ 1			
Розділ 2			
Розділ 3			
Висновки			

7. Дата видачі завдання 02.09.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2024	
2.	Розділ 1. Теоретичні аспекти вивчення булінгу як соціально-психологічного явища	жовтень 2024	
3.	Розділ 2. Експериментальне вивчення проявів булінгу у підлітковому віці	жовтень 2024	
4.	Розділ 3.Профілактика проявів булінгу у шкільному колективі	жовтень 2024	
5.	Висновки	листопад 2024	
6.	Передкваліфікаційна практика	02.-15.09.2024	
7.	Оформлення списку використаних джерел, додатків	листопад 2024	
8.	Попередній захист	21.11.2024	
9.	Рецензія на кваліфікаційну роботу	02.12.2024	
10.	Захист кваліфікаційної роботи	19.12.2024	

Студент

_____ (підпис)

Любов ПАТРУШЕВА

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

_____ (підпис)

Юлія ЗЕМЛЯНА

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Булінг серед підлітків є серйозною соціальною проблемою, яка негативно впливає на психічне та фізичне здоров'я учнів, їх навчальний процес і загальну атмосферу в школі. Анотація присвячена питанням профілактики булінгу в шкільному середовищі, акцентуючи увагу на важливості формування безпечного та підтримуючого клімату для всіх учнів.

У роботі розглядаються основні причини виникнення булінгу, такі як соціальна ізоляція, нерівність влади між учнями, а також вплив медіа та культури. Особливу увагу приділено методам профілактики, які можуть бути впроваджені в шкільний колектив. Серед них:

1. Освітні програми: Проведення тренінгів і семінарів для учнів, вчителів та батьків, що сприяють підвищенню обізнаності про булінг, його наслідки та способи протидії.

2. Створення підтримуючого середовища: Формування атмосфери поваги та толерантності в класах через групові заняття, обговорення важливості взаємопідтримки та співпраці.

3. Розвиток навичок соціальної взаємодії: Виховання у підлітків навичок емпатії, комунікації та вирішення конфліктів мирним шляхом.

4. Залучення всіх учасників освітнього процесу: Співпраця між вчителями, адміністрацією школи, батьками та самими учнями для створення єдиної стратегії боротьби з булінгом.

5. Впровадження анонімних каналів повідомлення: Надання можливості учням безпечно повідомляти про випадки булінгу без страху репресій.

Анотація підкреслює, що профілактика булінгу є спільною відповідальністю всієї шкільної спільноти. Лише комплексний підхід, що включає освіту, підтримку і активну участь усіх сторін, може суттєво знизити рівень насильства і покращити психологічний клімат у школі.

ANNOTATION

Bullying among adolescents is a serious social problem that negatively impacts students' mental and physical health, their learning process, and the overall atmosphere in schools. This abstract is dedicated to the issues of bullying prevention within the school environment, emphasizing the importance of creating a safe and supportive climate for all students.

The paper examines the main causes of bullying, such as social isolation, power imbalances among students, and the influence of media and culture. Special attention is given to prevention methods that can be implemented within the school community. Among them are:

1. Educational Programs: Conducting training sessions and seminars for students, teachers, and parents that raise awareness about bullying, its consequences, and ways to combat it.

2. Creating a Supportive Environment: Fostering an atmosphere of respect and tolerance in classrooms through group activities and discussions on the importance of mutual support and collaboration.

3. Developing Social Interaction Skills: Cultivating empathy, communication, and peaceful conflict resolution skills among adolescents.

4. Involving All Participants in the Educational Process: Collaboration among teachers, school administration, parents, and students to create a unified strategy against bullying.

5. Implementing Anonymous Reporting Channels: Providing students with a safe way to report incidents of bullying without fear of retaliation.

The abstract underscores that bullying prevention is a shared responsibility of the entire school community. Only a comprehensive approach that includes education, support, and active participation from all parties can significantly reduce violence levels and improve the psychological climate in schools.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ БУЛІНГУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЯВИЩА	
1.1. Сутність булінгу як психологічного феномену	6
1.2. Аналіз підходів до підліткового булінгу у зарубіжній і вітчизняній психологічній науці	18
1.3. Характеристика типів булінгової поведінки та булінг у закладах освіти	27
Висновки до першого розділу	47
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОЯВІВ БУЛІНГУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
2.1. Методичне забезпечення експериментального дослідження	49
2.2. Аналіз результатів вивчення проявів булінгу в освітньому середовищі	53
2.3. Корекційні та профілактичні заходи, спрямовані на зниження проявів булінгу в освітньому середовищі	59
Висновки до другого розділу	71
РОЗДІЛ 3. ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ БУЛІНГУ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ	
3.1. Положення про антибулінгову політику в закладі освіти як метод реагування на випадки булінгу	74
3.2. Алгоритм дій та форми роботи щодо попередження булінгу в школі	82
3.3. Моніторг за реалізацією антибулінгової політики та план заходів, спрямованих на протидію булінгу серед школярів	84
Висновки до третього розділу	90
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

Актуальність теми. За останні десятиліття булінг став серйозною соціально-психологічною проблемою, особливо серед дітей та підлітків у освітніх навчальних закладах, що викликає занепокоєння у батьків, педагогів та психологів. Актуальність цієї проблеми зростає через кілька ключових аспектів.

Булінг найчастіше проявляється у формі психологічного насильства, такого як травлювання, інтимідація чи виключення. І не лише навчальні заклади булінг може проявлятися, а й у мережі Інтернет (соціальні платформи для спілкування).

Середовище навчальних закладів може виробляти ієрархічні структури та відносини, в яких булінг стає засобом здобуття або утримання влади. Учні можуть використовувати фізичну силу чи психологічний тиск для контролю чи маніпуляції над іншими учнями.

Поглиблене вивчення психологічних аспектів булінгу є необхідним для розуміння його коренів та механізмів. Це включає в себе аналіз психології агресорів, жертв, а також того, як спостерігачі та оточення реагують на такий вид насильства.

Лише ретельне вивчення психологічних аспектів булінгу може служити основою для розробки ефективних стратегій запобігання, профілактиці та реагування на цю проблему. Це включає в себе розвиток програм, заходів психосоціальної підтримки, створення пришкільних комісій реагування на випадки булінгу. Запобігання явищам залякування та цькування (булінгу) в шкільному середовищі вимагає комплексного підходу, в якому психологічні засоби та стратегії грають важливу роль. Теми булінгу підкреслюють необхідність створення профілактичних програм у школах, та впровадження у навчанні учнів формування культури поваги і підтримки у шкільному середовищі.

Дослідженням даної теми займалися ряд науковців, серед яких варто виділити: роботу Андрєєнкова В.Л. про протидію булінгу в закладі освіти; дослідження Бойчук П.М., Козігора М.А., Романюк А.М. у сфері булінгу, як соціально-психологічного явища у сучасному освітньому просторі; дослідження Барліт О.О. у сфері соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі; Лушпай Л.І. в своїх працях досліджує аспекти булінгу як соціально-педагогічної проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії); Мальцева О.А. в своїх роботах аналізує профілактику жорстокості і агресивності в підлітковому віці та інші.

В контексті сучасних викликів, що постають перед освітніми установами, та з урахуванням соціальних і психологічних аспектів розвитку підлітків, обрано тему магістерського дослідження «Профілактика проявів булінгу у шкільному колективі серед підлітків». Дослідження спрямоване на вивчення ефективних стратегій та методів, які можуть бути впроваджені в освітній процес для запобігання булінгу та створення безпечного середовища для всіх учнів.

Метою даного дослідження є теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність стратегії профілактики булінгу у шкільному колективі серед підлітків.

Завданнями дослідження відповідно до мети виокремлюємо:

- 1) охарактеризувати сутність поняття «булінгу» як психологічного феномену;
- 2) провести аналіз підходів до підліткового булінгу у зарубіжній і вітчизняній психологічній науці;
- 3) здійснити характеристику типів булінгової поведінки та булінг у закладах освіти;
- 4) охарактеризувати методичне забезпечення експериментального дослідження;

5) розробити корекційні та профілактичні заходи, спрямовані на зниження проявів булінгу в освітньому середовищі.

Об'єкт дослідження – процес булінгу у шкільному колективі серед підлітків.

Предмет дослідження – профілактика проявів булінгу у шкільному колективі серед підлітків.

Методи дослідження Під час написання кваліфікаційної роботи було використано наступні методи дослідження: метод аналізу було використано для дослідження наявних теоретичних підходів до булінгу, щоб зрозуміти його ключові аспекти та концепції. Емпіричний метод – застосування анкетування, спостереження та інтерв'ю для збору даних. Статистичний метод – використання статистичних засобів для обробки і аналізу отриманих даних та визначення тенденцій у проявах булінгу та інші.

Теоретична та практична значущість дослідження. Завдяки комплексному підходу до дослідження, результати можуть стати основою для розробки практичних рекомендацій щодо впровадження ефективних стратегій профілактики булінгу в шкільному середовищі, що сприятиме покращенню психологічного клімату та безпеки учнів. Практичне значення охоплює кілька ключових аспектів, які впливають на здоров'я та розвиток учнів, а також на загальну атмосферу в навчальному закладі.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків списку використаних джерел (67 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи складає 110 сторінок, з яких основного тексту – 92 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ БУЛІНГУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЯВИЩА

1.1. Сутність булінгу як психологічного феномену

Булінг – це релятивно нове явище в сучасному житті. Термін походить від англійського «to bully» – задиратися, знущатися, залякувати погрозами, і означає повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром завдати шкоди, викликати страх за допомогою погроз та подальшої агресії [20, с. 56]. Зі звичайного визначення це слово стало міжнародним терміном і включає в себе ряд соціальних, психологічних, юридичних та педагогічних проблем. Булінг, або цькування, виявляється у психологічному тиску, злості, жорстокій поведінці, фізичному насильстві та інших діях, які вчинені з метою залякування іншої людини, викликання тривоги та її підпорядкування [20, с. 57].

Важливо відзначити, що визначення терміну «булінг», яке було внесено до Закону України «Про освіту», відрізняється від того, що наведено в Кодексі України про адміністративні правопорушення. У законі про освіту вказані додаткові «звичайні» ознаки, такі як систематичність (повторюваність) дій, наявність сторін - ворога (булера), потерпілого (жертви булінгу), спостерігачів (за наявності), а також дії або бездіяльність ворога, наслідком яких є заподіяння психологічної та/або фізичної шкоди, приниження, жах, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам ворога, і / або заподіяння соціальної ізоляції потерпілого [10, с. 95].

Ці додаткові елементи визначення вносять певну специфіку та розширюють законодавчий зміст терміну «булінг». Зазначений підхід може ускладнювати однозначне тлумачення та формальне коректне застосування відповідних вимог на практиці [13, с. 38].

Першими вченими, які займалися дослідженням булінгу, були фахівці з Норвегії – Дан Олвеус і Егіль Роланд. Вони вперше ініціювали та реалізували великомасштабні проекти в освітніх установах Норвегії у 70-х та 80-х роках минулого століття. Ці проекти подальше розвивалися у модель вивчення цієї проблеми, стратегії профілактики та технології реальної допомоги. На сьогоднішній день Дан Олвеус залишається найбільш авторитетним дослідником булінгу [6].

Відомий дослідник Д. Олвеус (Dan Olweus) визначає три важливих компоненти складової булінгу:

- 1) агресивність поведінки, яка охоплює небажані та негативні дії щодо жертви;
- 2) прояв поведінки (патерн (від англ. patron) прийняті в певній культурі зразки та стереотипи поведінки), що постійно повторюється;
- 3) характеристика притаманності нерівності влади або сили [15].

Аналіз наукових робіт дослідника дає можливість визначити основні риси булінгу таких як:

- постійність, систематичність;
- нерівність фізичних, психологічних і соціальних можливостей, які лежать в основі стосунків між жертвою й агресором, тобто агресор займає вище становище, ніж його жертва;
- взаємостосунки переслідувача й жертви; емоційне приниження, образа почуттів людини, що призводить до виключення її з групи.

Отже, можна вважати, що підґрунтям булінгу є саме статус, влада, конкуренція та лідерство. Це соціальна поведінка, що проявляється у відносно стійких групах і здатна залучати інших.

Булінг охоплює нерівність сили та влади, що приводить жертву в стан, у якому вона не здатна ефективно захищатися від негативних дій.

Це і є відмінною рисою булінгу від простого конфлікту. В конфлікті учасники рівні, а в булінзі жертва завжди виявляється слабшою, їй важче себе захистити, проти неї може виступати група.

Ще одна характерна риса булінгу передбачає свідому поведінку, спрямовану на те, щоб завдати шкоди та страждання іншій людині.

Серед причин булінгу в колективі вчені виділяють наступні:

- боротьба за лідерство;
- зіткнення різних субкультур, цінностей, поглядів і невміння толерантно ставитися до них;
- агресивність і віктимність; наявність у дитини психічних і фізичних вад; заздрість;
- відсутність предметного дозвілля тощо [6].

Шкільний булінг можна розділити на дві основні форми прояву:

1. Фізичний шкільний булінг – умисні удари, стусани, побої нанесення інших тілесних ушкоджень тощо; сексуальний булінг, хеппісліпінг [11,с.198].
2. Психологічний шкільний булінг – насильство, пов'язане з дією на психіку, що завдає психологічну травму через словесні образи або погрози, переслідування, залякування, якими навмисно заподіюється емоційна невпевненість [9,с.88]. До цієї форми належать вербальний булінг (знаряддям слугує голос (образливе ім'я, з яким постійно звертаються до жертви, обзивання, поширення образливих чуток і т. д.), образливі жести або дії, залякування (використання агресивної мови тіла й інтонацій голосу для того, щоб змусити жертву здійснювати або не здійснювати що-небудь), ізоляція (жертву навмисне ізолює, виганяє або ігнорує частина учнів або весь клас), активне неприйняття (виникає у відповідь на ініціативу, що походить від жертви, кривдники дають зрозуміти, що вона ніхто, що її думка нічого не означає, роблять її «цапом відбувайлом»), пасивне неприйняття (виникає лише в певних ситуаціях, коли треба вибрати когось у команду, групу, сісти за парту, прийняти в гру, діти відмовляються: «З ним не сидітиму!»), ігнорування (не звертають уваги, не спілкуються, не помічають, забувають, не проявляють відкритої агресії, але й не цікавляться), вимагання (грошей, їжі, інших речей), пошкодження та інші дії з майном (крадіжка, грабіж, ховання особистих речей жертви), кібербулінг (приниження за допомогою

мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв (пересилання неоднозначних зображень і фотографій, обзивання, поширення чуток тощо).

Вважають, що жертвами булінгу стають саме чутливі, замкнуті, сором'язливі, тривожні, невпевнені в собі, нещасні, з низькою самоповагою, схильні до депресії, діти, які не мають жодного близького друга й успішніше спілкуються з дорослими, ніж з однолітками (Дан Ольвеус) [6] .

Однак провокувати знущання над собою можуть і сильні, обдаровані особистості.

Перебуваючи у звичайній школі, обдарований учень запускає визначені механізми розвитку булінгу, викликає заздрість і роздратування однолітків високим рівнем знань, допитливістю, акумуляцією уваги вчителя.

Унаслідок цього відбувається ізоляція обдарованого учня від класу. Погане ставлення до нього поступово стає причиною відповідної поведінки: неприйнята в класі дитина починає порушувати правила, діє імпульсивно й необдуманно [10,с.95].

Основні механізми розвитку булінгу- страх, заздрощі , конкуренція, неприйняття інакшості, бажання підпорядковувати когось власній волі, бажання витіснити когось із групи (класу), бажання принизити іншого.

Як соціально-психологічне явище булінг впливає на всіх учасників групи чи класу дітей, де він виникає.

Зокрема Д. Ольвеус описав таку рольову структуру булінгу:

- учень, який є жертвою булінгу;
- учні, які здійснюють насилля, ініціюють і відіграють лідерські ролі в процесі булінгу – «булери», або переслідувачі, агресори;
- послідовники – учні, які позитивно ставляться до знущань над іншими й беруть активну участь у цьому, але зазвичай не є ініціаторами та не відіграють головної ролі;
- пасивні «булери» – учні, які відкрито підтримують булінг, наприклад через сміх чи привертання уваги до ситуації, проте не втручаються в неї;

- потенційні «булери» – учні, яким подобаються знущання, але вони не виявляють цього ззовні;

- «спостерігачі» (байдужі свідки) – учні, які не беруть участі в булінгу, і можуть вважати, що це не їхня справа, тобто виявляють байдуже ставлення до ситуації;

- «потенційні захисники» – ці учні негативно ставляться до насилля і вважають, що повинні допомогти жертві, проте нічого не роблять;

- «захисники» – учні, які виявляють негативне ставлення до явища, вони захищають жертву або намагаються їй допомогти .

Булінг – переважно латентний для інших осіб процес, але діти, які зазнали цькування, отримують психологічну травму різного ступеня тяжкості, що призводить до важких наслідків, аж до самогубства [16,с.48].

Тому найнебезпечніші в цьому явищі є саме наслідки насилля. Причому наслідки і для жертв булінгу, і для булерів, і для спостерігачів, а саме:

1. Діти, які стають переслідувачами, більше, ніж їхні однолітки схильні до участі в бійках, до крадіжок, уживання алкоголю і куріння, у них низькі оцінки зі шкільних предметів, вони також можуть носити зброю.

2. Діти, які лише спостерігають знущання, також, як і самі жертви, можуть почуватися в небезпеці. У них може спостерігатися страх, нездатність діяти, почуття провини за бездіяння, а також може виникати бажання приєднатися до процесу, особливо якщо в них немає стійкого ставлення до ситуації [16,с.50].

3. У дітей, які стають об'єктами булінгу, відзначають такі симптоми (за Х. Лейманном):

- перша група пов'язана з впливом стресу на когнітивні процеси, що спричиняють фізичні гіперреакції (порушення пам'яті, порушення концентрації уваги, депресія, апатія, швидке роздратування, загальна втома, агресивність, почуття незахищеності, фрустрація);

- друга група вказує на психосоматичні симптоми (нічні жахи, біль у шлунку, діарея, блювання, відчуття слабкості, втрата апетиту, стискання у горлі, схильність до плачу, почуття самотності);
- третя група поєднує симптоми, що виникають під впливом виділення стресових гормонів і діяльності автономної нервової системи (біль у грудях, пітливість, сухість у роті, серцебиття, часте дихання),
- четверта група відображає симптоми, пов'язані з м'язовим напруженням (біль у спині, біль у задній частині шиї, біль у м'язах);
- п'ята група пов'язана з проблемами сну (труднощі під час засинання, переривчастий сон, раннє пробудження);
- шоста група симптомів: слабкість у ногах, загальна слабкість;
- сьома група: втрата свідомості, тремор(тремтіння тіла або окремих части [14].

Досить велика кількість дітей в Україні стикаються із булінгом насамперед в колі своїх однолітків. Цікавим є те, що серед осіб, які найчастіше є агресорами цього явища, це або боязкі діти із зразковою поведінкою, або ті, що, внаслідок різних актуальних обставин, стають замкнутими та уникають діалогу. Найчастіше ровесники практикують цькування інших дітей через їхню поведінку, зовнішній вигляд, переконання та пов'язані з рисами виховання аспекти. Також можуть виникати випадки цькування через різні життєві обставини, такі як неблагополуччя в сім'ї, виховання дитини одним з батьків або дідусем чи бабусею, інвалідність та інші подібні обставини [18,с.18] . Майже чверть українських учнів в школах вважають себе жертвами булінгу. Цікаво, що приблизно сорок відсотків тих, хто стикався з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам. З іншого боку, чотирнадцять відсотків тих, хто стежив за тим, як глузують над їхніми однолітками, не реагували на подібні факти через страх піддатися такому ж знущанню [18, с. 19].

Булінг негативно впливає на психологічне здоров'я дитини, залишаючи психічні травми, які можуть супроводжувати її протягом усього життя. Це

може призвести до труднощів у майбутньому для тих, хто в дитинстві стикався з булінгом, у встановленні справжніх стосунків з іншими людьми. Такі особи можуть виявити неспроможність побудувати здорові взаємини, виховувати власних дітей та передавати їм навички протидії булінгу [20, с. 57].

Цікаво, що український Інститут аналізу радикалізму визначає насильство як процес, що проймає кілька етапів: дитячий булінг, радикалізація, насильницький екстремізм і тероризм. З цієї причини значна кількість міждержавних програм націлені на запобігання дитячому булінгу [20,с.59].

Щодо розподілу впливу булінгу за статевою ознакою, дівчата частіше відчують психологічний тиск, тоді як хлопці частіше стають жертвами фізичного насильства. Окрім того, велика кількість дітей, хто спостерігав за глузуванням над своїми однолітками, не реагували на подібні факти через страх піддатися такому ж знущанню [24, с.131].

Усі існуючі теорії агресії на сучасному етапі розвитку науки, при їх різноманітності, можна класифікувати на чотири основні групи. Теорії першої категорії розглядають злість як природжений потяг, що виникає на рівні підсвідомості (підсвідомі теорії). Друга група теорій вважає, що злість є необхідністю, яка активізується зовнішніми стимулами (фрустраційні теорії) [25,с.51].

Третя група теорій пов'язує агресію з пізнавальними та емоційними процесами. У теоріях четвертої групи стверджується, що агресія є актуальним проявом соціального розвитку особистості. Перша група теорій, незважаючи на різноманітність підходів, вважає, що агресія представляє собою підсвідому форму поведінки, яка запрограмована на генетичному рівні. З іншого боку, навіть при позитивних змінах у соціальному середовищі ці теорії вважають, що не можна повністю запобігти проявам агресії, а лише послабити їх.

Теорії агресії другої групи, навпаки, стверджують, що повна відсутність агресії може бути результатом впливу соціального середовища і соціальних умов. Згідно з визначенням зарубіжних дослідників, булінг означає будь-яку форму агресивної поведінки, що вчиняється однією або групою осіб, не є рідними жертвам, має повторний характер або має умови для повторення. Булінг описується як усвідомлене, тривале насильство, яке не має характеру самооборони і існує від однієї або декількох осіб.

Явище булінгу широко поширене в сучасних школах, і вчителі вживають багато заходів для запобігання та вчасного усунення знущання. Однак, незважаючи на ці зусилля, проблема булінгу залишається табу, і випадки насильства часто не розголошуються або не обговорюються відкрито. В таких умовах труднощі не лише не зникають, але і набувають значних розмірів і стають більш жорсткими у своїх проявах [29, с. 40].

Шкільне насильство включає в себе різні дії агресора по відношенню до жертви, проте всі вони націлені на приниження за допомогою емоційного, фізичного та економічного насильства. Отже, булінг визначається як соціальні взаємини, в рамках яких одна людина час від часу стає об'єктом нападів іншої людини (або кількох кривдників) протягом тривалого періоду, що може тривати кілька місяців. Це викликає у жертви стан тривоги та страху. Основні риси цькування включають систематичність (повторюваність), наявність ворога, потерпілого (жертви булінгу) і спостерігачів [36, с. 79].

Жертвами шкільного травлення найчастіше стають різні категорії учнів (Рис. 1.1) [36, с. 80].

Категорії жертв
шкільного травлення

- Двієчники
- Улюбленці викладачів
- Фізично слабкі діти
- Діти, які знаходяться під гіперопікою батьків
- Ябеди
- Діти вчителів
- Діти, які страждають від хвороб чи мають інвалідність
- Діти, які відрізняються зовнішнім виглядом, чи світоглядом
- Діти малозабезпечених сімей
- Представники національних меншин
- Представники сексуальних меншин

Рис. 1.1. Категорії учнів, котрі стають жертвами шкільного травлення

Ця різноманітність категорій свідчить про те, що травлі може дотикатися різних аспектів особистості та соціального статусу учнів [37,с.4].

Практика показує, що шкільний булінг є складним, системним та комплексним суспільно-психологічним явищем, що розгортається в умовах ворожості, страху та конфліктності. Зазвичай він проявляється позаурочно, в місцях, де менший або ж жодний контроль дорослих. Такими місцями можуть бути сходи, туалети, коридори, роздягальні, спортивні майданчики, двір школи чи позашкільна територія.

Наслідки булінгу можуть виявитися в серйозних емоційних труднощах для як кривдників, так і для жертв. Ці діти мають ускладнений психоемоційний розвиток та можуть зазнавати труднощі в побудові відносин з іншими людьми, як в школі, так і в подальшому житті. Вони можуть потребувати підтримки дорослих, які сприятимуть їхньому здоровому соціальному і емоційному розвитку [37, с. 5].

Діти, які стають жертвами шкільного насильства, можуть відчувати низьку самооцінку, депресивні стани, хвилювання та нервозність. Жорстокість також може породжувати в дітей почуття провини та невпевненості у собі, сприяючи формуванню психічних комплексів та

деформації процесу соціалізації. У підсумку, особистість дитини може сформуватися з негативними якостями, такими як злість, ворожість та безцільність буття [39,с.186].

На нашу думку, вказані дані є досить значними у контексті суспільної проблеми, тому таке завдання українського суспільства як профілактика булінгу у підлітковому середовищі обов'язково повинно вирішуватися. Згідно Наказу Міністерства освіти та науки України №1646 від 28.12.2019р. про «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти», «діяльність, що до запобігання та протидії булінгу (цькування) в закладі освіти виконує такі завдання:

- 1) визначає окремі заходи, способи та методи, які мають за мету здійснити профілактику проявів булінгу;
- 2) діагностує наявність булінгу або можливість його виникнення в окремому середовищі;
- 3) реалізує окремі заходи, способи та методи, які мають за мету здійснити корекцію проявів булінгу.

Булінг несе небезпеку і для жертви, і для самих булерів: такі діти частіше, ніж однолітки, починають палити, вживати алкоголь і наркотики, здійснюють правопорушення [39,с.188].

Під час дорослішання вони відчують труднощі соціальної адаптації; демонструють непередбачувану поведінку, високу тривожність, потребу контролювати ситуацію та дії інших людей. Вони можуть також виявляти схильність до депресії та низьке почуття власної гідності, причому ці риси підсилюються з процесом дорослішання [37,с.4].

Відмічається, що підлітковий вік є найбільш чутливим та проблемним періодом стосовно переживання ситуацій булінгу і прояви його наслідків відбуваються найбільш яскраво та виражено, є більш розповсюдженими (наприклад, у випадку селфхарму, як стратегії переживання особистістю наслідків булінгу, підлітки й молоді люди дійсно шкодять собі частіше, ніж

представники інших вікових груп). Часом в школі дитина потрапляє в ситуацію булінгу, з якою самотійно вона впоратися не в змозі. Але й за допомогою дорослих підлітку іноді звернутися важко або при зверненні він не отримує підтримки. Ситуація погіршується, і він почувається безпорадним. Ще складніше, коли дитину, особливо в підлітковому віці, цькують за її зовнішні або розумові особливості, соціальний статус, те, з чим їй самій особливо складно примиритися і те, що її саму в собі принципово не влаштовує [39,с.193]. Самооцінка жертви цькування невблаганно падає, а травматичний досвід формує стійкі негативні установки.

Булінг, або цькування, є складним психологічним феноменом, що виявляється у формі агресивної поведінки, яка повторюється протягом певного часу і має на меті заподіяння шкоди або приниження жертви. Сутність булінгу можна розглянути через кілька ключових аспектів:

1. Соціальна динаміка

Булінг часто відбувається в контексті соціальних взаємодій, де одна особа (агресор) використовує свою владу або домінування над іншою особою (жертвою). Це може бути пов'язано з ієрархією в групі, де агресор намагається зміцнити свій статус за рахунок приниження інших.

2. Психологічні механізми

Булінг може бути наслідком різних психологічних факторів:

- Низька самооцінка: Агресори можуть використовувати булінг як спосіб компенсувати власні невпевненості.
- Соціальні навички: Відсутність емпатії або нездатність до конструктивного спілкування може призводити до агресивної поведінки.
- Моделі поведінки: Діти, які вирости в агресивному середовищі, можуть копіювати таку поведінку.

3. Емоційний вимір

Булінг має значний вплив на емоційний стан жертви. Вона може відчувати:

- Страх

- Тривогу
- Депресію
- Соціальну ізоляцію

Ці емоції можуть призводити до серйозних наслідків для психічного здоров'я жертви, включаючи розвиток тривожних розладів або депресії.

4. Культурний контекст

Ставлення до булінгу може варіюватися в залежності від культурних норм і цінностей. У деяких культурах агресивна поведінка може бути більш прийнятною, тоді як в інших — засуджуваною. Це впливає на те, як булінг сприймається, а також на готовність жертв звертатися за допомогою.

5. Вплив технологій

З появою нових технологій, таких як соціальні мережі та мобільні телефони, кібербулінг став поширеним явищем. Це створює нові виклики для жертв, оскільки цькування може тривати 24/7 і бути менш контрольованим.

6. Профілактика та втручання

Розуміння сутності булінгу як психологічного феномену відкриває можливості для ефективної профілактики та втручання. Освіта про булінг, розвиток емпатії та соціальних навичок у дітей, а також створення підтримуючого середовища в школах є важливими кроками для зменшення випадків цькування.

Варто зазначити, що підлітковий період дуже складний і характеризується переліком надскладних ситуацій, велика частина цих нових життєвих викликів є для підлітка першими у його житті, і він ще не знає, як це пережити, тільки починає їх пізнавати й освоювати, і частина способів адаптації та регуляції цих усіх процесів може набувати деструктивних характеристик [40,с.14].

1.2. Аналіз підходів до підліткового булінгу у зарубіжній і вітчизняній психологічній науці

У кожному періоді життя людей виявляються особливості, які визначають їхню поведінку та світогляд. Перехідний підлітковий вік відзначається фізичними змінами, пов'язаними зі статевим дозріванням і вступом у доросле життя.

Перехід до підліткового періоду є часом підліткової кризи, коли навчальна діяльність втрачає попередній вплив на розвиток і особистісно-інтимне спілкування стає провідною формою діяльності [18, с. 19].

Аналіз підходів до підліткового булінгу у зарубіжній літературі та вітчизняній психологічній науці виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності в розумінні цього явища, його причин, наслідків та методів боротьби з ним.

Зарубіжна література

1. Соціально-психологічний підхід

- Багато досліджень у зарубіжній літературі акцентують увагу на соціальних взаємодіях між підлітками. Наприклад, роботи Даніеля О'Мейлі та його колег підкреслюють важливість групової динаміки та ролі свідків у булінгу.

- Булінг розглядається як процес, що включає агресора, жертву та свідків, які можуть або підтримувати агресора, або захищати жертву.

2. Екологічна модель

- У працях таких авторів, як Долорес Еймс і Кеннет Д. Каспер, булінг аналізується через екологічну модель, що враховує вплив різних рівнів: індивідуального (особистісні характеристики), міжособистісного (стосунки з однолітками), інституційного (школа, сім'я) та суспільного (культура).

- Цей підхід дозволяє краще зрозуміти, як різні фактори взаємодіють і впливають на виникнення булінгу.

3. Кібербулінг

- З ростом технологій значна частина зарубіжних досліджень фокусується на кібербулінгу. Дослідники, такі як Джастін П. Ролфс та Сюзанна С. Грей, вивчають специфіку агресії в онлайн-середовищі та її вплив на психічне здоров'я підлітків.

- Кібербулінг має свої особливості, такі як анонімність агресора та постійний доступ до жертви.

4. Профілактика і втручання

- Багато зарубіжних програм профілактики булінгу, таких як "Olweus Bullying Prevention Program" у Норвегії, базуються на комплексному підході, що включає навчання учнів, батьків і вчителів.

- Акцентується увага на розвитку емпатії, соціальних навичок і створенні безпечного середовища в школах.

Вітчизняна психологічна наука

1. Соціально-психологічний підхід

- Вітчизняні дослідники також визнають важливість соціальних факторів у виникненні булінгу. Наприклад, роботи Олени Лебедєвої акцентують увагу на ролі групи однолітків та стосунків у класі.

- Проте вітчизняні дослідження часто більше зосереджуються на індивідуальних характеристиках агресорів і жертв.

2. Культурний контекст

- Вітчизняні дослідження враховують специфіку української культури та традицій, які можуть впливати на прояви булінгу. Наприклад, дослідження Олександра Федорова підкреслюють роль сімейних цінностей та виховання у формуванні поведінки підлітків.

- В Україні також акцентується увага на соціальних умовах життя дітей, які можуть сприяти булінгу.

3. Кібербулінг

- У вітчизняній літературі кібербулінг поки що є менш дослідженим явищем порівняно з традиційним булінгом. Проте зростаюча популярність інтернет-технологій спонукає до більшої уваги до цієї проблеми.

- Дослідження на цю тему починають з'являтися, але потребують подальшого розвитку.

4. Профілактика і втручання

- У вітчизняній психологічній науці також розробляються програми профілактики булінгу, але вони часто ще не мають широкого впровадження в освітніх закладах.

- Проблема недостатньої освіти серед педагогів і батьків щодо булінгу залишається актуальною.

Н.В.Крусір зазначає, що в підлітковому віці особливо важливим є прагнення знайти вірного друга та уникнути ізоляції, як у класі, так і в невеликому колективі [18,с.20]. На цьому етапі відбувається переоцінка власних можливостей та їхньої реалізації в майбутньому. Взаємини з однолітками стають однією з найбільш значущих життєвих цінностей для підлітка. Соціальна позиція в класі в багатому визначає його соціальне благополуччя [15, с. 18].

Досвід шкільного цькування може негативно впливати на розвиток особистості підлітка, впливаючи на формування його концепції "Я", самооцінки, уявлення про себе, а також на систему цінностей та розвиток комунікативних стратегій [55].

Характерною особливістю перехідного віку є криза ідентичності, також відома як "плутанина ролей". У цей період підліток інтенсивно експериментує з різними соціальними ролями, визначає вимоги, можливості і права, характерні для кожного нового образу. Підліткам властива саморуйнівна поведінка та інстинкт самозбереження, за дослідженнями американських психологів, остаточно формується у людини тільки до 30 років [57].

З точки зору В.Л.Андреєнкова, який вказує, що у віці 12-14 років прагнення до бунту у підлітків виявляється сильно, вони бажають, щоб їх помітили і говорили про них. Особливо активно вони протиставляють себе дорослим, демонструючи бажання "перегризти пуповину дитинства". Якщо

цей процес вдається, можна вважати, що підліток успішно проходить через цей етап [1, с. 132].

У разі утримання підлітка від пубертатного бунту відбувається явище, відоме як "процес заморозки". Це означає, що батьки, педагоги та інші вихователі, які намагаються зробити підлітка слухняним і підкореним, обмежують його в певну поведінкову рамку, відкладаючи взяття на себе протестної поведінки на майбутнє.

В результаті цього "заморожування" підліток, коли вже стає юнаком, може проявити себе з негативної сторони і розпочати бунт проти обмежень, наведених на його поведінку. Цей протест може тривати до того моменту, поки підліток не знайде баланс між своїми особистісними потребами і соціальними очікуваннями. Важливо враховувати цей процес при вихованні, намагаючись створити атмосферу взаєморозуміння і сприяти здоровому розвитку особистості підлітка. Причини формування негативної агресивної поведінки серед підлітків включають різні аспекти їхнього соціального та психологічного оточення. Недосконалі сімейні взаємини, взаємодія з однолітками, вплив масових медіа, недостатність навичок соціальної поведінки та саморегуляції, а також недостатній професіоналізм психологів і педагогів можуть сприяти розвитку агресивності серед підлітків [53].

Згідно з поглядами Кулешова О.В. та Міхеєва Л.В., важливо розуміти взаємозв'язок між особливостями розвитку особистості підлітків і формами агресивної реакції. Це взаємодія обумовлюється прогресивною спрямованістю та соціальною обумовленістю процесу розгортання особистості підлітка та різноманітням агресивних реакцій, спрямованих на вираження їхньої "Я-концепції" [17, с. 155].

Для підлітка шкільний клас виступає як одна з ключових соціально значущих груп. З одного боку, це формальна група з офіційним статусом, правами та обов'язками своїх учасників, яка визначає головний санкціонований вид діяльності – навчання. З іншого боку, клас є

неформальною групою, що розвивається спонтанно та незалежно, і для кожного учасника може мати важливе чи менш визначене значення.

Коли діти та підлітки опиняються серед своєї схожої групи, вони потрапляють у світ, який може відчутно відрізнятися від реальності. Щиглов Ю.В. [40,с.14] у своїх працях зауважує, що поведінкові норми та ідеали, що керують підлітками, втрачають свою значущість. Група визначає їхню поведінку, і всі їхні дії, слова та прагнення зазнають впливу динаміки та ідей цієї групи. Підлітки відчують себе учасниками іншого світу. Приєднавшись до цієї спільноти чи групи, діти створюють особливий світ, який відрізняється від реального світу, і в якому контрастно відображається їхнє ставлення до світу дорослих.

Оскільки підлітковий вік є періодом гострого переходу від дитинства до дорослішання, відбувається переплетення різних тенденцій у становленні особистості підлітка. У цей період можна спостерігати негативні прояви, дисгармонію у відносинах з оточуючими та збільшену конфліктність.

О.А.Мальцева вказує, що у підлітковому віці агресивний стан може стимулюватися не лише відставанням в особистісному розвитку, але й недостатнім життєвим досвідом. Підлітки тенденційно копіюють поведінку дорослих, швидко стаючи дорослішими, що може призводити до недоліків у поведінці, таких як грубість, нестриманість, зарозумілість, негативне ставлення до навчання та конфлікти з оточуючими. Неадекватні віковим особливостям школярів виховні впливи можуть викликати у них опір, що сприяє накопиченню негативного досвіду та поглибленню особистісних недоліків [25, с. 51].

Процес дорослішання підлітка потребує акценту на його відповідальності за власні дії та вчить розрізняти справжню красу людини від помилкової. Важливо виховувати несприйнятливність до негативних вчинків, сприяти формуванню колективізму та запобігати егоїстичному мисленню, щоб розвивати адекватну самооцінку [36, с. 78].

Однак критичне ставлення дорослих до підлітка може викликати раптові спалахи агресії та обурення, що, в свою чергу, ризикують спричинити відхилення в його особистісному розвитку. Нестабільний емоційний стан може стати перешкодою для нормального розвитку, оскільки підліток може залишатися зафіксованим на проблемах у спілкуванні та не знаходити позитивної підтримки від оточення. Це може призвести до відчуття меншої цінності спілкування та відхід від нього загалом [26].

Спостереження іноземних психологів (Сміт П., Квак К., Тода Ю.) вказують, що відзначення булінгу у хлопчиків відзначається особливо сильно на початку навчального року. У цей період хлопчики активно конкурують за позиції в груповій ієрархії. Проте, пізніше, коли цей процес завершується і ієрархія встановлюється, випадки булінгу слабшають. Кожен стає свідомим свого місця у групі [15,с.104].

Статеві (гендерні) особливості булінгу пов'язані не стільки з підвищеною агресивністю хлопчиків як таких (агресивних за своєю природою хлопчиків значно менше, ніж прийнято думати), скільки з особливостями хлоп'ячої нормативної культури, яка помітно змінюється з віком. У середовищі маленьких хлопчиків фізична агресія, як правило, тягне за собою непопулярність і соціальне відторгнення з боку однолітків. У молодших підлітків динаміка змін становища різниціється: "крутизна" і агресивність сприяють підняттю статусу хлопчика серед однолітків своєї статі, а також серед дівчаток. Згідно з багатьма крос-культурними дослідженнями, напористі хлопчики набувають популярності серед дівчаток, швидше отримують сексуальний досвід і т.д. Хлопчики та дівчатка використовують різні форми булінгу [64]. Особливо небезпечним, за твердженням британських психологів, є булінг, вчинений дівчатами. Образливі вчинки, включаючи плітки, вербальні образи і бойкот, часто виявляються поширеними серед дівчаток. Ці систематичні дії можуть призвести до негативного впливу на фізичний та емоційний розвиток дитини, проти якої вони спрямовані. Наслідком булінгу з боку групи дівчаток можуть

бути труднощі у побутових відносинах у майбутньому, підвищена тривожність щодо власних дітей та можливість стати жертвою булінгу на робочому місці [60].

Дослідження відомих вчених, таких як Д. Лейн, Д. Олвеус, що зосереджуються на гендерних особливостях, розкривають певні визначальні ознаки булінгу в підлітковому віці [65]. На основі цих досліджень можна виділити наступні риси: розбіжності в формах виявлення булінгу у хлопців і дівчат; булінг серед хлопців часто пов'язаний із змаганням за лідерство, булінг, ініційований дівчатками, має більше персональний, психологічний характер і виявляється емоційно-деструктивним.

С. Хассен вказує, що вияви жорстоких відносин у підлітковому середовищі можуть бути різноманітними, починаючи від невинних жартів або «приколів» і закінчуючи цькуванням та серйозними актами насильства, які можуть призвести навіть до спроби вбивства чи самогубства [48].

До вікових особливостей, які призводять до збільшення рівня агресивності у неповнолітніх, відносяться загострення акцентуацій характеру та підвищена фізична активність, що може проявлятися у задирливості та пошкодженні речей та предметів.

Також важливо відзначити активне прагнення дітей цього віку до отримання уваги, розуміння та довіри дорослих. Учні намагаються відігравати певну соціальну роль не лише серед ровесників, але й серед дорослих, виявляючи соціальну активність, яку дорослі не завжди підтримують. У результаті цього процесу, стикаючись із психологічними бар'єрами та не знаходячи порозуміння від оточуючих і родини, вони намагаються подолати це через агресивну поведінку. Протягом середнього підліткового періоду спостерігається тенденція до зменшення агресивної поведінки, що є результатом зростаючих соціальних навичок та саморегуляції [57]. Отже, підлітковий період є періодом підвищеного ризику для виникнення та загострення агресивних проявів через біосоціопсихологічні особливості віку. Цей період вважається чутливим для

прояву агресивності. Навіть при визнанні можливого впливу біологічних та генетичних факторів на розвиток агресивності, важливо враховувати, що агресія формується через процес навчання, на який впливають різноманітні ситуаційні, соціальні та когнітивні чинники, такі як взаємини в сім'ї, стосунки з однолітками, вплив масових медіа, навички поведінки та методи саморегуляції.

Л. Лоубер і Д. Хей, у своєму дослідженні, вказують, що в підлітковому та юнацькому віці агресивна поведінка змінюється за інтенсивністю та характером прояву [41, с. 65]. В цьому віці також спостерігається зміна видів булінгу, що приймає нові, більш агресивні форми, такі як вимагання, залякування, піддорування сексуального характеру. Цей процес супроводжується зміною у напрямку більш складної соціальної організації.

Зокрема, агресія та насильство набувають нових форм у рамках більших соціальних груп. До цих груп належать підлітки, які відчують соціальну ізоляцію від менш агресивних своїх ровесників, а також дуже агресивні особистості, що призводить до конфліктів між ними. Важливо відзначити, що підлітки із високим рівнем насильства можуть залишатися в цьому стані протягом тривалого періоду. Дослідження стійкості агресивності серед хлопчаків, проведене Д. Ольвеус, підтверджує, що агресія майже так само стійка, як і інтелект, протягом значного періоду. Це свідчить про те, що агресія на ранніх етапах визначається як проблема, яку діти можуть не здати подолати, якщо не звернутися за допомогою до фахівця з корекції поведінки [6].

Довготривале посилення агресії супроводжується поетапним зростанням жорстокості таких дій протягом дитячо-юнацького періоду, тоді як короткочасне посилення агресії передбачає раптове зростання кількості випадків булінгу відносно своїх однолітків у тих осіб, які в більш пізньому віці лише починають виявляти ознаки булінгу.

Керол Мофітт — відома психологиня та дослідниця, яка значно сприяла вивченню поведінки, зокрема булінгу. Її дослідження зосереджені на

взаємозв'язках між поведінкою, соціальними факторами та психічним здоров'ям.

Основні внески Керол Мофітт у дослідження булінгу:

1. Теорія розвитку злочинності: Мофітт визначила дві основні групи злочинної поведінки: "ранні початківці" та "пізні початківці". Ця теорія пояснює, чому деякі діти стають агресивними або булерами, а інші — ні.

2. Вплив середовища: Її дослідження підкреслюють важливість сімейних та соціальних умов у формуванні агресивної поведінки. Вона зазначає, що діти з неблагополучних сімей мають вищий ризик стати агресорами або жертвами булінгу.

3. Наслідки булінгу: Мофітт також аналізувала вплив булінгу на жертв і агресорів, зокрема на їхнє психічне здоров'я, самооцінку та міжособистісні стосунки.

4. Генетичні та екологічні фактори: У своїх дослідженнях вона вивчає взаємодію генетичних факторів і впливу середовища, що може сприяти агресивній поведінці і булінгу.

Дослідження Керол Мофітт допомагають краще зрозуміти складність явища булінгу, враховуючи не лише індивідуальні особливості дітей, але й соціальні та екологічні аспекти. Її внесок у цю галузь є важливим для розробки ефективних програм профілактики та втручання, спрямованих на зменшення випадків булінгу в школах та інших соціальних середовищах.

Т. Моффіт та інші наукові дослідники підтверджують, що 73% хлопчиків-підлітків, звинувачених у скоєнні насильницьких дій, вже з дитинства виявляли яскраві прояви асоціальної (осудливої) поведінки. Важливо зауважити, що існують підтвердження того, що булери можуть виявляти схильність до агресії, навіть якщо в їх минулому не було агресивних проявів [19].

Отже, дані вказують на те, що значна кількість школярів, які виявляють насильство на міжособистісному рівні, раніше вже мали слабкі або помірні форми агресії.

1.3. Характеристика типів булінгової поведінки та булінг у закладах освіти

Булінг може бути розглянутий як форма оборонної реакції на дисфункціональне оточення, виникла з метою "вижити" та зайняти своє місце. Це визначення допомагає пояснити природу цього явища [13,с.38].

Основна сутність булінгу не полягає в самій агресії чи злості кривдника, а в презирстві та зневаженні - сильному відчутті відрази до покірливої сторони, того, хто, здавалося б, не заслуговує на повагу. Це дає кривдникам можливість завдавати шкоду, не відчуваючи провини, співчуття чи емпатії. Кривдник володіє привілеєм домінантності, контролю, права виключення та ізоляції жертв. Під термін "булінг" не входять братерські конфлікти серед однолітків або імпульсивні агресивні дії потерпілих як відповідь на напад кривдника, які, за своєю суттю, є спонтанними, не дискримінаційними та без визначеної жертви. З іншого боку, булінг не включає в себе кримінальних дій, таких як серйозне фізичне насильство, погрози його здійснення, збройні напади, вандалізм і таке інше, оскільки це вже є конфліктом, а не булінгом [13,с.39].

Булінг серед підлітків у шкільному колективі має кілька характерних типів, кожен з яких проявляється через різні форми агресії та впливу на жертву. Основні типи булінгу:

1. Фізичний булінг

Цей тип булінгу включає в себе фізичні дії, які завдають шкоди жертві. Це можуть бути:

- Побиття
- Штовхання
- Удари
- Витіснення з певного місця

Наслідки: Жертви фізичного булінгу можуть отримати тілесні ушкодження, а також відчувати страх і тривогу.

2. Вербальний булінг

Вербальний булінг полягає у використанні слів для приниження або образи жертви. Це можуть бути:

- Образи
- Погрози
- Насмішки
- Приниження

Наслідки: Жертви можуть страждати від низької самооцінки, депресії та соціальної ізоляції.

3. Соціальний булінг

Цей тип булінгу спрямований на підрив соціального статусу жертви. Він може включати:

- Ізоляцію жертви від групи
- Поширення чуток або неправдивої інформації
- Виключення з соціальних активностей

Наслідки: Жертви можуть відчувати себе самотніми, покинутими і мати труднощі у встановленні нових дружніх зв'язків.

4. Кібербулінг

Кібербулінг — це використання технологій (соціальні мережі, текстові повідомлення, електронна пошта) для цькування. Це може включати:

- Образливі повідомлення або коментарі в Інтернеті
- Поширення компрометуючих фотографій або відео
- Створення фальшивих профілів для приниження жертви

Наслідки: Кібербулінг може мати серйозні психологічні наслідки, оскільки жертва може відчувати безвихідь і безпорадність, адже цькування може тривати 24/7.

5. Емоційний булінг

Цей тип булінгу включає в себе маніпуляції, контроль і емоційне насильство. Це можуть бути:

- Систематичне приниження
- Ігнорування або відмова у спілкуванні
- Використання страху або маніпуляцій для контролю над жертвою

Наслідки: Жертви емоційного булінгу можуть страждати від тривожності, депресії та проблем із самооцінкою.

Також важливу роль у динаміці булінгу відіграють спостерігачі, які, згідно з науковими дослідженнями, становлять 88% від усіх підлітків. Деякі з них приєднуються до кривдника, інші, ставши аудиторією, підтримують його до подальших знущань, тоді як лише 10-20% намагаються якось допомогти та втрутитися, коли хтось стає об'єктом знущань.

Поведінка спостерігачів може значно вплинути на розвиток ситуації.

1. Підтримка агресора

Свідки можуть підтримувати агресора, не втручаючись у конфлікт або навіть сміючись над його жартами чи образами. Це може підсилити агресивну поведінку та дати агресору відчуття безкарності.

2. Залишення жертви на самоті

Багато спостерігачів можуть відчувати страх або невпевненість, що призводить до їхньої бездіяльності. Коли свідки не реагують на булінг, це може поглибити почуття ізоляції жертви і зробити її більш вразливою.

3. Втручання та підтримка жертви

Спостерігачі також можуть стати активними учасниками, втручаючись у ситуацію. Вони можуть захищати жертву, повідомляти дорослим або вчителям про булінг, або навіть просто емоційно підтримувати жертву. Таке втручання може суттєво змінити хід подій.

4. Вплив на групову атмосферу

Дії спостерігачів можуть формувати культуру в класі чи школі. Якщо свідки активно засуджують булінг і підтримують позитивну поведінку, це може створити атмосферу, в якій булінг стає неприйнятним.

5. Страх перед наслідками

Спостерігачі можуть боятися стати мішенню для агресора, якщо втрутяться або підтримають жертву. Цей страх може заважати їм діяти, що підкреслює важливість створення безпечного середовища для всіх учасників.

Роль спостерігачів у ситуаціях булінгу є складною і багатогранною. Вони можуть як сприяти продовженню булінгу, так і допомагати його зупинити. Підвищення обізнаності про цю роль і навчання спостерігачів правильним реакціям на булінг є важливими кроками у боротьбі з цим явищем.

Сам потерпілий часто виявляється неспроможним ефективно захистити себе, що робить його в певній мірі беззахисним перед кривдником чи його групою. Важливо відзначити, що кривдник не завершує свої дії після того, як йому сказано батьками чи вчителями; він може просто уникнути попадання на "гарячому" наступного разу [14].

Жертви булінгу часто не можуть захистити себе через ряд факторів, які впливають на їхню здатність реагувати на агресію. Через такі причини як:

1. Психологічний тиск: Жертви часто переживають страх, тривогу та безпорадність. Постійні приниження можуть знижувати їхню самооцінку, що ускладнює можливість діяти або захищатися.

2. Соціальна ізоляція: Жертви можуть бути відокремлені від своїх друзів чи однолітків, що зменшує їхню підтримку та можливості для захисту. Без соціальної підтримки важче знайти сміливість протистояти агресії.

3. Страх помсти: Жертви можуть боятися, що виступивши проти агресора, вони зазнають ще більшого цькування або насильства. Цей страх може паралізувати їхні дії.

4. Відчуття безвиході: Часто жертви вважають ситуацію безнадійною і не вірять, що їхні зусилля щось змінять. Це може призвести до апатії та небажання боротися.

5. Невміння реагувати: Не всі жертви знають, як правильно реагувати на булінг. Вони можуть не мати необхідних навичок або досвіду для ефективного протистояння агресії.

6. Вплив оточення: Якщо в середовищі, де перебуває жертва (школа, родина), булінг не засуджується або підтримується, це може ще більше посилити відчуття безвиході.

7. Відсутність довіри до дорослих: Багато жертв не вірять, що дорослі (вчителі, батьки) можуть або хочуть допомогти, що може призвести до того, що вони не звертаються за підтримкою.

8. Соціальні норми: У деяких групах чи спільнотах існує культура мовчання або толерантності до булінгу, що ускладнює жертвам можливість виступити проти агресії.

Ці фактори підкреслюють необхідність створення безпечного і підтримуючого середовища для жертв булінгу, а також навчання їх навичкам самозахисту та комунікації.

Можна виділити наступні особливості явища булінгу [16,с.47]:

- Частіше спостерігається в місцях, де контроль з боку дорослих є меншим або відсутнім, таких як їдальні, коридори, сходи, вбиральні, спортивні майданчики. Також частіше відбувається в закладі освіти, а не під час дороги до нього чи з нього.

- Кривдники та жертви зазвичай одного віку, але 30% жертв стверджують, що кривдники були старшими, а 10% – молодшими, що підкреслює принцип різниці влади.

- Кривдники-хлопці частіше використовують фізичну агресію, тоді як дівчата нахиляються до дражнення, поширення чуток, ізоляції, ігнорування та виключення жертви.

- До хлопців частіше застосовується як прямий (вербальний, фізичний), так і непрямий (соціальний) булінг.
- Майже половина випадків знущання відбувається "один на один", у інших випадках кривдниками виступає група дітей.
- Знущання є найбільш поширеним в початковій та середній школі (з більшістю прямих форм - вербальних, фізичних), але менше часто в старшій школі. З віком булінг набуває більш прихованого характеру (булінг з боку хлопців помітно зменшується з 15 років, у дівчат - після 14).
- У закладах освіти, де є охоронці порядку, спостерігається значне зниження булінгу порівняно з тими, де такого нагляду немає (13% порівняно з 16%).
- Заклади в непривілейованих районах, де є групи школярів із поведінковими, емоційними та навчальними проблемами, мають більше випадків булінгу, хоча деякі дослідження спростовують зв'язок між рівнем булінгу та соціо-економічним статусом сім'ї або урбанізацією місця проживання.

Важливим аспектом для розуміння явища булінгу серед дітей шкільного віку є визначення їхніх соціальних цілей.

Розуміння булінгу серед підлітків є ключовим аспектом соціального розвитку та виховання. Соціальні цілі, які можна досягти через дослідження та усвідомлення цього явища:

1. Підвищення обізнаності: Ознайомлення підлітків, батьків і вчителів з різними формами булінгу, його наслідками та методами запобігання. Це сприятиме створенню більш чутливого ставлення до цієї проблеми.
2. Формування емпатії: Розвиток співчуття у підлітків, щоб вони могли усвідомлювати почуття жертв булінгу. Це може знизити агресію та сприяти підтримці однолітків.
3. Навчання навичкам вирішення конфліктів: Важливо навчити підлітків конструктивним методам розв'язання конфліктів без насильства. Це може включати техніки медіації та переговорів.

4. Створення підтримуючого середовища: Сприяння формуванню позитивного соціального клімату в школах і громадах, де кожен відчуває безпеку та підтримку. Це може включати програми, що заохочують дружбу та співпрацю.

5. Залучення дорослих: Підвищення ролі батьків, вчителів та інших дорослих у виявленні і реагуванні на булінг. Важливо навчити їх, як правильно підтримувати жертв і діяти в ситуаціях булінгу.

6. Розвиток критичного мислення: Навчання підлітків оцінювати інформацію та ситуації, пов'язані з булінгом, що допоможе їм краще розуміти причини та наслідки агресивної поведінки.

7. Сприяння змінам у культурі: Підтримка змін у соціальних нормах і цінностях щодо булінгу, щоб зменшити толерантність до агресії та насильства серед підлітків.

8. Психологічна підтримка: Забезпечення доступу до психологічних ресурсів для жертв булінгу та тих, хто проявляє агресію, з метою лікування травм і зміни поведінки.

9. Моніторинг і оцінка: Встановлення механізмів для моніторингу випадків булінгу та оцінки ефективності програм, спрямованих на його запобігання.

Ці цілі можуть сприяти створенню більш безпечного та підтримуючого середовища для підлітків і допомогти зменшити випадки булінгу в суспільстві загалом.

Згідно з дослідженнями [9,с.87], у хлопців переважають мотиви фізичної домінантності, що виявляється у застосуванні фізичних та вербальних нападів, спрямованих на потенційне порушення почуття гідності іншої людини. З іншого боку, дівчата, замість домінантності, акцентують на взаємовідносинах, вважаючи за важливе встановлення тісних взаємин з іншими [20, с.57].

Види булінгу можна класифікувати у групи вербального, фізичного та емоційного (соціального) знущання, які часто поєднуються для більш

ефективного впливу. За статистикою, більше 70% випадків знущань мають вербальну форму: принизливі образи, дошкуляння, жорстока критика, пошкодження репутації, висміювання, агресивні зауваження, загрозливі записки, поширення неправдивих обвинувачень, ворожі чутки та плітки. На жаль, часто кривдник залишається непоміченим та безкарною, але втім, образи залишаються слідом для «об'єкта» приниження [4, с. 11].

Фізичне насильство, хоча й найбільш помітне, але становить менше третини випадків булінгу. До цього виду насильства відносяться такі прояви, як штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, ляпаси, пошкодження та знищення особистих речей і одягу жертви, а також неприязні погляди, жести, образливі рухи тіла та міміка обличчя [4, с. 12].

Фізичне насильство має значний і тривалий вплив на психічне здоров'я дитини. Ось кілька основних аспектів цього впливу:

1. Психологічні травми

Діти, які стали жертвами фізичного насильства, часто переживають сильний стрес і травматичні ситуації. Це може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що проявляється у вигляді тривожності, спогадів про травму, нічних страхів та уникнення ситуацій, які нагадують про пережите.

2. Емоційні проблеми

Фізичне насильство може викликати різноманітні емоційні труднощі, такі як:

- Депресія
- Тривожність
- Низька самооцінка
- Відчуття безпорадності

Діти можуть відчувати себе ізольованими, загубленими або непоміченими.

3. Поведінкові розлади

Діти, які зазнали фізичного насильства, можуть демонструвати агресивну або саморазрушену поведінку. Це може включати:

- Атакуючу поведінку
- Втечу з дому
- Зловживання наркотиками чи алкоголем
- Соціальну ізоляцію

4. Проблеми з навчанням

Діти, які пережили насильство, можуть мати труднощі з концентрацією, що негативно впливає на їх навчальні результати. Вони можуть пропускати школу через страх або тривогу, що також погіршує їх розвиток.

5. Вплив на стосунки

Фізичне насильство може ускладнити формування здорових стосунків у майбутньому. Діти можуть стикатися з проблемами довіри до інших, що призводить до труднощів у дружбі та романтичних стосунках.

6. Фізичне здоров'я

Хоча зазвичай акцентують увагу на психологічних наслідках, фізичне насильство також може негативно вплинути на фізичне здоров'я дитини. Це може проявлятися у вигляді хронічного болю, проблем зі сном та інших фізичних захворювань.

Важливо розуміти, що наслідки фізичного насильства можуть бути тривалими і потребують професійної допомоги для їх подолання. Підтримка з боку батьків, вчителів і фахівців у сфері психічного здоров'я є критично важливою для відновлення дитини та її психоемоційного розвитку.

Емоційне (соціальне) знущання, яке найскладніше помітити зовні, полягає в систематичному приниженні почуття гідності потерпілого через ігнорування, ізоляцію, уникання та виключення. Ці форми знущання можуть залишатися непоміченими для жертв, але вони страждають від їхніх наслідків. Зазвичай дівчата використовують такі методи для умисного відчуження жертви або руйнування дружби. Маніпуляції, залякування та

шантаж - це інструменти, які використовуються кривдниками з метою соціального виключення жертви. Важливо відзначити, що кривдник витрачає багато енергії для підтримання своєї позиції, статусу, влади та контролю, не спрямовуючи їх на побудову позитивних міжособистісних відносин [19].

Емоційне насильство над дітьми в навчальних закладах може мати серйозні та тривалі наслідки для їх психічного та емоційного благополуччя. Ось кілька ключових наслідків:

1. Психологічні травми

Емоційне насильство, таке як приниження, знущання або ігнорування, може спричинити розвиток психологічних травм. Діти можуть відчувати тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

2. Низька самооцінка

Діти, які стали жертвами емоційного насильства, часто відчують себе непотрібними або незначними. Це може призвести до зниження самооцінки, що вплине на їхнє сприйняття себе та своїх здібностей.

3. Проблеми у соціалізації

Діти, які зазнали емоційного насильства, можуть мати труднощі в налагодженні здорових стосунків з однолітками. Вони можуть уникати соціальних ситуацій через страх повторного приниження або відторгнення.

4. Поведінкові розлади

Емоційне насильство може проявлятися в агресивній поведінці або, навпаки, у замкнутості та ізоляції. Діти можуть почати проявляти агресію до інших або ж ставати дуже тихими і відстороненими.

5. Академічні труднощі

Діти, які зазнали емоційного насильства, можуть мати проблеми з концентрацією на навчанні. Це може призвести до погіршення успішності та навіть до пропусків занять через психологічний дискомфорт.

6. Фізичні проблеми

Емоційне насильство може також викликати фізичні проблеми, такі як головні болі, порушення сну або шлунково-кишкові розлади. Стрес і тривога можуть проявлятися у вигляді фізичних симптомів.

7. Вплив на майбутнє

Діти, які пережили емоційне насильство, можуть нести ці травми у своє доросле життя. Вони можуть стикатися з труднощами у стосунках, кар'єрі та загальному психічному здоров'ї

Емоційне насильство в школах є серйозною проблемою, яка потребує уваги з боку батьків, вчителів та шкільних психологів. Важливо створювати безпечне і підтримуюче середовище для дітей, щоб запобігти емоційному насильству та допомогти тим, хто вже зазнав його негативного впливу.

Підлітковий вік є важливим етапом у розвитку особистості та суттєво впливає на прояви булінгу, зокрема пов'язані із соціальним статусом. Ось кілька основних моментів:

1. Пошук ідентичності

У цей період молоді люди активно намагаються знайти свою ідентичність та визначити своє місце в суспільстві. Це може призвести до порівняння себе з однолітками, що робить їх більш вразливими до булінгу. Ті, хто не відповідає соціальним нормам або очікуванням, можуть стати мішенню для агресорів.

2. Вплив однолітків

Соціальний статус серед підлітків часто формується під впливом групи однолітків. Діти з високим статусом можуть використовувати його для домінування над тими, хто має нижчий статус. Це може проявлятися у вигляді булінгу, коли жертви стають об'єктами знущань через свій соціальний статус, зовнішність чи інші характеристики.

3. Соціальні медіа

З розвитком технологій і соціальних медіа булінг за соціальним статусом може відбуватися не лише в реальному житті, але й онлайн.

Підлітки можуть використовувати ці платформи для приниження інших, що посилює відчуття ізоляції у жертв.

4. Емоційна вразливість

Підлітки часто переживають сильні емоційні коливання, що робить їх чутливими до критики і знущань. Вони можуть сприймати насмішки або образи особисто, що посилює негативний вплив булінгу на їх психічне здоров'я.

5. Стереотипи та упередження

Суспільні стереотипи щодо соціального статусу також можуть впливати на прояви булінгу. Наприклад, діти з низьким соціально-економічним статусом або ті, хто має інші культурні чи етнічні ознаки, можуть стати жертвами через упередження та стереотипи.

6. Роль дорослих

Взаємодія з дорослими є важливою. Якщо батьки або вчителі не звертають уваги на випадки булінгу або не підтримують відкриту комунікацію, підлітки можуть відчувати себе безпорадними і менш схильними звертатися за допомогою.

Підлітковий вік є ключовим етапом у формуванні соціальних зв'язків і самоусвідомлення. Булінг за соціальним статусом може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я та загального добробуту підлітків. Важливо забезпечити підтримку та створити безпечне середовище для всіх учнів, щоб запобігти проявам булінгу та допомогти жертвам.

Також підліткове середовище відзначається наявністю різних груп з різним соціальним статусом. Здатність приєднатися до конкретної групи може вимагати від жертви виконання певних дій. Ритуали посвячення до груп часто супроводжують перехід від дитинства до дорослості, і для цього сучасна підліткова культура ще не визначила відповідних неприйнятливих правил поведінки. Крім того, в спортивних чи інших секціях "рольові" гравці можуть взяти на себе відповідальність за нанесення шкоди та приниження опонентів [37, с. 7].

Наприклад, у зв'язку з приєднанням до спортивних команд, музичних або театральних гуртків, або інтелектуальних клубів для старшокласників, 48% дітей повідомляють, що стали об'єктом хейзінгу (від англ. hazing - злісне насміхання над новачками), а 29% визнають, що вони вчинили потенційно злочинні дії [38, с. 149].

Сексуальні та расистські знущання є серйозними проявами булінгу, які можуть мати руйнівний вплив на жертв. Ці явища часто переплітаються і можуть виявлятися в різних формах, таких як вербальне, фізичне та психологічне насильство.

Сексуальні знущання

Сексуальні знущання охоплюють будь-які дії або висловлювання сексуального характеру, які завдають шкоди або приниження жертві. Це можуть бути непристойні коментарі, домагання, фізичне насильство або навіть сексуальне насильство.

Причини:

Сексуальні знущання часто виникають через нерівність влади, гендерні стереотипи та соціальні норми, які дозволяють агресорам відчувати безкарність.

Вплив на жертв:

Жертви сексуальних знущань можуть відчувати страх, сором, ізоляцію та депресію, що може призвести до серйозних психологічних проблем, таких як тривожні розлади або посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Расистські знущання

Расистські знущання - це дії або висловлювання, які дискримінують або принижують людей на основі їх раси, етнічної приналежності чи кольору шкіри. Це може включати образи, насмішки, фізичне насильство або виключення з соціальних груп.

Причини:

Расизм часто корениться в упередженнях, стереотипах і соціальних конструктах, які підтримують ідеї про перевагу одних груп над іншими. Це може підсилюватися культурними нормами або медійною репрезентацією.

Вплив на жертв:

Расистські знущання можуть призводити до почуття безпорадності, низької самооцінки та тривоги. Жертви можуть також мати труднощі у встановленні соціальних зв'язків і уникати певних ситуацій через страх перед подальшими знущаннями.

Спільні риси та наслідки

Переплетення:

Сексуальні та расистські знущання можуть взаємодіяти. Наприклад, жінки певних расових або етнічних груп можуть зазнавати подвійної дискримінації, що посилює їх уразливість.

Соціальні наслідки:

Обидва види знущань негативно впливають не лише на окремих осіб, а й на всю спільноту. Вони сприяють створенню токсичного середовища, де панують страх і недовіра.

Необхідність втручання:

Важливо впроваджувати програми профілактики та втручання у випадках сексуальних і расистських знущань. Це включає освіту про різноманіття, підтримку жертв і заходи для притягнення агресорів до відповідальності за свої дії.

Сексуальні та расистські знущання є серйозними формами булінгу, які потребують уваги суспільства. Важливо працювати над створенням безпечного середовища для всіх, де кожна людина буде поважатися незалежно від статі, раси чи етнічної приналежності. Лише через освіту, підтримку та активні дії можна подолати ці явища й забезпечити гідність і безпеку для всіх.

Сексуальне та расистське знущання є важливими аспектами явища булінгу. Згідно з дослідженнями, 85% дівчат та 76% хлопців стикаються з

сексуальним булінгом. Це включає в себе процеси статевого дозрівання, сексуальної орієнтації та охоплює різні види булінгу: вербальний (погрози сексуального насильства, жарти, принизливі коментарі щодо сексуальної активності жертви), фізичний (торкання, обійми сексуального характеру, смикання нижньої білизни, сексуальні напади) та емоційний (поширення чуток, написання поміток сексуального характеру, вульгарні жести та "сканування" тіла) [59].

Расистське знущання відбувається у середовищі, де існує дискримінація національних чи расових груп, і виявляється у формі стереотипів, узагальнених уявлень, упереджень та дискримінації. Діти можуть спочатку сформулювати стереотипи щодо групи людей з певними особливостями, що потім розвивається у почуття упередження, а далі – у конкретну дискримінацію. Зокрема, 25% жертв булінгу вказують, що стали об'єктом утисків через расову приналежність чи релігію [63].

Інтернет та сучасні технології надають відкритий простір для кібербулінгу. Діти створюють веб-сторінки та сайти, де вони вільно обговорюють, коментують та ображають інших, розповсюджують плітки, а також розсилають електронні листи та повідомлення, що містять принижувальний контент. У цьому просторі відсутні будь-які захисні бар'єри для жертв – ні часових, ні просторових. За натисканням кнопки образлива інформація може поширюватися серед тисяч людей [66].

Інтернет і сучасні технології суттєво трансформували спосіб, яким відбувається булінг, зокрема, вивели його на новий рівень у вигляді кібербулінгу. Основні аспекти впливу технологій на це явище:

1. Анонімність

Вплив:

Інтернет надає агресорам можливість залишатися анонімними, що може зменшити їхнє почуття відповідальності за свої вчинки. Анонімність може спонукати людей до більш агресивної поведінки, адже вони не бачать безпосередніх наслідків своїх дій.

2. Широкий доступ до аудиторії

Вплив:

Соціальні мережі, форуми та інші онлайн-платформи дають агресорам змогу швидко і легко розповсюджувати образи або приниження серед великої кількості людей. Це може посилити травматичний досвід жертви, оскільки знущання стають публічними.

3. Постійний доступ

Вплив:

Завдяки смартфонам і безперервному доступу до інтернету, жертви кібербулінгу можуть стати мішенню в будь-який час і в будь-якому місці. Це створює відчуття безвиході та постійного стресу, оскільки жертви не можуть уникнути знущань.

4. Різноманіття форм кібербулінгу

Вплив:

Кібербулінг може мати різні прояви: від образливих коментарів і тролінгу до поширення чуток, публікації особистої інформації (doxxing) або навіть створення фейкових профілів. Це різноманіття форм ускладнює його виявлення та протидію.

5. Вплив на психічне здоров'я

Вплив:

Кібербулінг може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я жертв, включаючи депресію, тривогу, низьку самооцінку та навіть суїцидальні думки. Легкість, з якою можна здійснювати знущання онлайн, може посилити ці проблеми.

6. Відсутність фізичного контакту

Вплив:

Оскільки кібербулінг відбувається в онлайн-середовищі, жертви можуть відчувати себе ізольованими та безпорадними, адже немає фізичного контакту, що могло б допомогти їм отримати підтримку від оточуючих у реальному житті.

7. Технології для боротьби з кібербулінгом

Вплив:

Сучасні технології також пропонують рішення для протидії кібербулінгу. Багато соціальних медіа запроваджують інструменти для блокування або повідомлення про агресивну поведінку. Крім того, існують програми та додатки, які допомагають жертвам знайти підтримку та ресурси.

Інтернет і сучасні технології суттєво вплинули на кібербулінг, створивши нові можливості для агресорів і ускладнивши ситуацію для жертв. Важливо усвідомлювати ці зміни та працювати над ефективними стратегіями для запобігання кібербулінгу і підтримки його жертв. Освіта про безпечне користування інтернетом і активна участь у боротьбі з цькуванням можуть сприяти створенню більш безпечного онлайн-середовища.

Згідно з дослідженнями, кожна сімнадцята дитина віком від 10 до 17 років зазнає кібербулінгу, причому близько однієї третини з них вважають ці інциденти надзвичайно образливими та принижливими [67].

Отже, експерти у галузі вивчення булінгу приходять до консенсусу щодо особливостей та видів цього явища.

Дослідження булінгу призводить до кількох основних висновків, які допомагають краще зрозуміти це явище та його вплив на молодь. Ключові моменти:

1. Складність явища: Булінг має різні прояви (фізичний, вербальний, соціальний, кібербулінг) і може виникати в різних ситуаціях, що ускладнює його виявлення та вирішення.

2. Вплив на психічне здоров'я: Жертви булінгу часто страждають від низької самооцінки, тривожності, депресії та інших психологічних труднощів. Це явище може мати тривалі наслідки для психічного стану.

3. Значення свідків: Свідки булінгу також зазнають негативного впливу, відчуваючи страх, провину або безсилля, що підкреслює їхню важливу роль у вирішенні ситуації.

4. Роль соціального середовища: Соціальне оточення, зокрема сім'я, школа та громада, відіграє важливу роль у формуванні поведінки підлітків. Позитивна атмосфера може зменшити випадки булінгу.

5. Необхідність профілактичних заходів: Ефективні програми профілактики булінгу мають включати навчання соціальним навичкам, розвиток емпатії та підтримку здорових відносин серед молоді.

6. Залучення дорослих: Важливо, щоб батьки, вчителі та інші дорослі активно втручалися у випадки булінгу та підтримували жертв. Їхня роль у формуванні культури ненасильства є критично важливою.

7. Підвищення обізнаності: Інформування підлітків, батьків і педагогів про булінг є необхідним для розуміння проблеми та її наслідків.

8. Взаємозв'язок з іншими соціальними проблемами: Булінг часто пов'язаний з іншими соціальними проблемами, такими як дискримінація, насильство в сім'ї та психічні розлади, що вимагає комплексного підходу до вирішення.

Ці висновки підкреслюють важливість комплексного підходу до дослідження та боротьби з булінгом, що передбачає співпрацю всіх учасників процесу — від дітей до дорослих.

Поняття булінгу чітко визначене та має відмінності від інших форм поведінки людей.

Булінг є особливою формою агресивної поведінки, яка має кілька важливих ознак, що відрізняють її від інших видів насильства чи негативної поведінки. Основні елементи, які допомагають чітко ідентифікувати булінг:

1. Систематичність: Булінг не є випадковим актом агресії. Він проявляється у вигляді повторюваних дій, які тривають протягом певного часу. Це може включати регулярне приниження, залякування чи фізичне насильство.

2. Нерівність сил: У булінгу існує асиметрія сил між агресором і жертвою. Агресор має певну владу або контроль над жертвою, що робить її

вразливою. Це може бути пов'язано з фізичною силою, соціальним статусом або психологічним впливом.

3. **Намір завдати шкоди:** Булінг завжди має на меті заподіяння шкоди або страждань жертві. Це може бути як фізична, так і емоційна шкода, і агресор свідомо діє з наміром принизити або налякати.

4. **Вплив на жертву:** Жертви булінгу часто стикаються зі значними наслідками для свого психічного та фізичного здоров'я. Це може включати депресію, тривогу, низьку самооцінку та навіть фізичні травми.

5. **Соціальний контекст:** Булінг зазвичай відбувається в певних соціальних середовищах, таких як школа, робота або онлайн-простір. Він може мати специфічні культурні або соціальні особливості, які впливають на його прояви.

6. **Форми прояву:** Булінг може виявлятися в різних формах, включаючи фізичний (удари), вербальний (образи, погрози), соціальний (ізоляція, поширення чуток) та кібербулінг (онлайн-залякування). Усі ці форми мають спільну мету — завдати шкоди жертві.

Ці ознаки допомагають відрізнити булінг від інших форм агресії або конфліктів, таких як разова бійка чи словесна суперечка, які не мають тієї ж систематичності, нерівності сил та наміру заподіяти шкоду. Розуміння цих відмінностей є важливим для ефективної профілактики та втручання в ситуації булінгу.

Вчені зосереджують увагу на вікових та гендерних різницях у цьому процесі, особливостях належності підлітків до групи, а також виділяють вербальне, фізичне та емоційне приниження.

Дослідники активно вивчають вікові та гендерні відмінності в булінгу, оскільки ці фактори можуть значно впливати на його прояви, наслідки та методи втручання. Серед ключових моментів, на які звертають увагу вчені в дослідженнях це:

Вікові відмінності

1. Дошкільний вік: У дітей цього віку булінг часто проявляється через фізичну агресію, таку як штовхання або відбирання іграшок. Діти ще не завжди усвідомлюють, до яких наслідків призводять їхні дії.

2. Молодший шкільний вік: На цьому етапі діти починають розуміти соціальні норми і можуть вдаватися до вербальної агресії, наприклад, образ або приниження. Булінг може бути менш помітним, але все ще систематичним.

3. Середній шкільний вік: Підлітки стають більш обізнаними про соціальні динаміки. Тут булінг може включати як фізичну, так і вербальну агресію, а також соціальну ізоляцію. Кібербулінг стає більш поширеним завдяки технологіям.

4. Старший шкільний вік: У старшій школі булінг може набувати складніших форм, таких як маніпуляції, психологічний тиск і кібербулінг. Підлітки можуть бути більш чутливими до соціального статусу та репутації, що впливає на їхню поведінку.

Гендерні відмінності

1. Чоловіки: Хлопці частіше використовують фізичний булінг і відкриту агресію. Вони можуть застосовувати силу або загрозу для домінування над жертвою.

2. Жінки: Дівчата зазвичай схильні до вербального або соціального булінгу. Вони можуть використовувати маніпуляції, поширення чуток чи соціальну ізоляцію для приниження інших.

3. Гендерні стереотипи: Стереотипи можуть впливати на сприйняття булінгу та реакцію на нього. Наприклад, хлопці можуть відчувати тиск не показувати слабкість, тоді як дівчата можуть бути заохочені до співпереживання та підтримки.

4. Взаємодія гендеру та віку: Дослідження показують, що гендерні ролі можуть змінюватися з віком. Підлітки можуть адаптувати свої стилі взаємодії відповідно до соціальних норм і очікувань.

Розуміння вікових та гендерних відмінностей у булінгу є важливим для створення ефективних програм профілактики та втручання. Дослідники підкреслюють необхідність врахування цих факторів при розробці політик у школах і громадах, щоб надати підтримку жертвам булінгу та навчити агресорів конструктивним формам взаємодії.

Висновки до першого розділу

Аналізуючи психологічну літературу, ми визначили, що булінг у навчальному середовищі - це тривалий процес жорстокого ставлення одного учня чи групи до іншого з метою завдати шкоди чи викликати страх.

Підлітковий період є часом підвищеного ризику для виникнення та загострення агресивної поведінки через біосоціопсихологічні особливості віку. Агресія формується під впливом навчання та різних ситуаційних, соціальних і когнітивних факторів.

Булінг має тривалий і систематичний характер з різними формами прояву. Серед усіх учасників освітнього середовища підлітки є найбільш вразливою категорією, оскільки вони активно соціалізуються, формують свою систему цінностей і сприймають моделі поведінки, включаючи булінг. Підлітковий період супроводжується кризою, коли навчальна діяльність втрачає вплив, а особистісно-інтимне спілкування стає провідною сферою.

1. Булінг є багатогранним явищем, яке потребує комплексного підходу для його розуміння та подолання. Важливо враховувати соціальні, психологічні та культурні аспекти цього феномену, щоб ефективно протидіяти йому та підтримувати жертв.

2. Аналіз підходів до підліткового булінгу в зарубіжній та вітчизняній психологічній науці показує, що обидві сфери мають свої особливості та акценти. Зарубіжна література більше зосереджується на комплексному підході до розуміння булінгу з урахуванням соціального контексту та технологічних змін, тоді як вітчизняні дослідження потребують подальшого

розвитку у цьому напрямку. Спільними для обох підходів є зусилля щодо профілактики булінгу та підтримки жертв, проте реалізація цих ініціатив може суттєво відрізнятись.

3. Кожен з типів булінгу має свої специфічні характеристики і наслідки, які можуть мати довгостроковий вплив на психічне здоров'я та соціальну адаптацію підлітків. Важливо, щоб учителі, батьки та самі підлітки були обізнані про ці типи булінгу та знали, як їх виявляти і протидіяти їм.

Таким чином, булінг є серйозною проблемою, що потребує системних заходів для попередження та вирішення.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОЯВІВ БУЛІНГУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Методичне забезпечення експериментального дослідження

Для більш обґрунтованого і точного виявлення булінгу в психології використовують ряд методик, які дозволяють отримати емпіричні дані та забезпечити їх якісну та кількісну оцінку.

У рамках експериментального дослідження взяли участь 130 учнів 6-8-х класів, із середнім віком 13 років, що навчаються у Первомайському ліцеї «Ерудит» міста Первомайська, Миколаївської області. З цієї групи 70 дівчат і 60 хлопців.

З метою виявлення поширеності проявів булінгу серед підлітків використовувалася батарея методик, які пройшли апробацію на великих групах школярів, отримали визнання за їхню валідність і забезпечують отримання інформації про середні значення та закономірності розподілу вивчених показників.

У проведенні експериментального дослідження булінгу у підлітковому віці, було використано підбірку методик.

1. Опитувальник Д. Кроуна – Д. Марлоу «Шкала соціальної бажаності».
2. Методика А. Басса – А. Дарки (адаптація О. К. Осницького) «Визначення показників та форм агресії».
3. Модифікована методика Л. Сакса – В. Леви «Незакінчені речення» для діагностики уявлення дитини про насилля.
4. Анкета схильності до булінгу.

Коротка характеристика методики: Опитувальник Д. Кроуна – Д. Марлоу "Шкала соціальної бажаності"

Мета: Діагностика мотивації схвалення та схильності до відповідних спотворень відповідей у тестах при вивченні бажаних середовищних і міжособистісних впливів.

Віковий діапазон: Молодший шкільний і середній шкільний вік (8-12 років).

Опитувальник був розроблений Д. Кроуном і Д. Марлоу в 1960 році для діагностики мотивації схвалення. Складається з 20 тверджень, на кожне з яких випробуваний повинен висловити згоду або незгоду.

Кожна правильна відповідь оцінюється одним балом, а підсумковий показник мотивації схвалення формується як сума всіх отриманих балів. Цей показник вказує на мотиваційну структуру суб'єкта, його залежність від сприятливих оцінок інших людей, а також вразливість і чутливість до міжособистісних впливів. Іншими словами, шкала вимірює потребу людини в схваленні з боку оточуючих. Вищий підсумковий показник свідчить про вищу мотивацію схвалення та готовність представляти себе як відповідного соціальним нормам. Знижені показники можуть вказувати на відмову від традиційних норм чи надмірну вимогливість до себе.

Методика А. Басса – А. Дарки (адаптація О. К. Осницького)
«Визначення показників та форм агресії»

Кожне з тверджень в опитувальнику методики А. Басса – А. Дарки (адаптація О. К. Осницького) "Визначення показників та форм агресії" вимагає від досліджуваного відповіді "так" або "ні". Загалом є 75 таких тверджень, і кожне з них відноситься до одного з восьми індексів, що визначають форми агресивних чи ворожих реакцій. Після відповідей досліджуваного підраховуються індекси для різних форм агресивності і ворожих реакцій.

Методика має на меті дослідження рівня прояву основних форм агресії та ворожих реакцій серед осіб віком від 13 років і старших.

При складанні опитувальника використовувалися такі принципи:

1. Питання може відноситися тільки до однієї форми агресії.

2. Питання формулюються таким чином, щоб найбільшою мірою послабити вплив суспільного схвалення відповіді на питання.

Шкали:

- фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої особи;
- вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (крик, вереск ,сварки), так і через зміст словесних відповідей (насмішки, докори, погрози, прокляття, лайка);
- непряма агресія є агресією направленою опосередковано, непрямо на іншу людину (злобні жарти, плітки), а також агресія, яка ні на кого не направлена (вибухи люті, тупання ногами, крики, биття кулаками по столу тощо);
- роздратування готовність при найменшому збудженні проявляти запальність, різкість, грубість;
- негативізм - опозиційні реакції, направлені проти авторитету і керівництва (від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і правил);
- образа - заздрість і ненависть до тих, хто оточує, обумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання;
- підозрілість - недовіра і обережність до людей, засновані на переконанні, що оточуючі мають намір заподіяти шкоду;
- почуття провини (аутоагресія) – виражається різними формами поведінки, які зазвичай забороняються (нормами суспільства), ступенем переконаності людини в тому, що вона є поганою людиною і здійснює неправильні вчинки.

Відповіді оцінюються по восьми зазначеним шкалами.

Опитувальник А. Басса - А. Дарки, адаптований О. К. Осницьким для "Визначення показників та форм агресії," не є вільним від мотиваційних спотворень, таких як соціальна бажаність. Тому для забезпечення достовірності отриманих результатів рекомендується додаткова перевірка за допомогою ретесту або використання інших методик. Цей підхід

дозволяє виявити можливі відхилення у відповідях та підвищити надійність результатів.

Методика «Незакінчені речення» модифікована за Л. Саксом і В. Леві та призначена для діагностики уявлення дитини про насильство. Основна мета полягає у вивченні когнітивного, емоційного та поведінкового аспектів їхнього сприйняття цього явища. Методика застосовується від підліткового до раннього юнацького віку для отримання більш детальної інформації про уявлення дітей про насильство.

Методика може застосовуватися як індивідуально, так і в групі. Кожній дитині надається бланк із незавершеними пропозиціями, які їй потрібно доповнити. Ця методика дозволяє діагностувати три ключові аспекти: уявлення про насильство, емоційний вимір, поведінкова реакція.

Використання цієї методики дозволяє отримати глибоке розуміння уявлень, емоцій та реакцій дітей на насильство, а також створює можливість для адекватної підтримки та втручання в разі необхідності.

Анкета схильності до булінгу призначена для діагностики схильності до насильницької поведінки серед дітей молодшого та середнього шкільного віку. Методика включає 15 запитань з кількома варіантами відповідей.

Мета анкети:

- Діагностика схильності дітей до насильницької поведінки.
- Визначення місць, де можливі випадки зіткнення дітей з насильством, включаючи як шкільне, так і сімейне середовище.
- Оцінка схильності до булінгу та виявлення способів його реалізації, таких як фізичне, емоційне, сексуальне тощо.

Учасники анкетування мають можливість відповідати на запитання, щоб досліджувати їхню поведінку, уявлення про насильство та виявляти можливі ситуації булінгу. Анкета дозволяє провести комплексний аналіз та визначити ключові аспекти схильності дітей до насильства в різних контекстах їхнього життя.

Використання вищезазначеного комплексу методик у курсовій роботі дозволяє провести детальне вивчення особливостей виявлення проявів булінгу в підлітковому віці.

2.2. Аналіз результатів вивчення проявів булінгу в освітньому середовищі

Експеримент проводився в Первомайському ліцеї «Ерудит» міста Первомайська, Миколаївської області. Участь у дослідженні взяли 130 учнів 6-8-х класів, чий середній вік становив 13 років, включаючи 70 дівчат та 60 хлопців.

Для діагностики мотивації схвалення та схильності до відповідних спотворень відповідей у тестах використовувався опитувальник Д. Кроуна - Д. Марлоу "Шкала соціальної бажаності". Завдяки цьому інструменту ми змогли виключити 11 респондентів із загальної вибірки, оскільки їхні відповіді виявилися соціально бажаними і, отже, були сумнівними.

Результати бланків відповідей обстежуваних не враховуються, оскільки виявлено, що їхні відповіді не є достовірними або можуть бути спотвореними.

Під час проведення методики А. Басса - А. Дарки (адаптація О. К. Осницького) для визначення переважаючих форм агресії було розглянуто вісім параметрів:

- Фізична агресія (використання фізичної сили проти іншої особи).
- Вербальна агресія (виявлення негативних почуттів через форму (сварка, крик, вереск) або через зміст словесних відповідей (погрози, прокляття, лайка).
- Непряма агресія (агресія, спрямована на іншу особу через злобні плітки, жарти, або агресія, яка є неспрямованою на кого-небудь, така як вибух люті, виявлений у крику, тупанні ногами тощо).

- Роздратування (готовність до прояву запальності, різкості та грубості при найменшому порушенні).
 - Негативізм (опозиційна форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету чи керівництва).
 - Образа (заздрість і ненависть до оточуючих, обумовлені почуттям гіркоти та гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання).
 - Підозрілість (недовіра та обережність по відношенню до людей, ґрунтовані на переконанні, що оточуючі мають намір заподіяти шкоду).
- Почуття провини (можливе переконання обстежуваного в тому, що він є поганою людиною, виявляється злобливо та супроводжується каяттям совісті).

Результати дослідження представлені у таблиці 2.1. та відображені на рис. 2.1.

Згідно з отриманими даними, серед школярів підліткового віку вербальна агресія займає перше місце за поширеністю (36,1% респондентів), тоді як другим за значущістю видом агресії у школярів є фізична агресія, що притаманна 26,9% досліджуваних.

Непряма агресія та роздратування займають третє та четверте місце відповідно, і спостерігаються у 12,6% та 10,9% досліджених.

Розкаяння совісті або аутоагресія виявились на п'ятому місці з частотою 7,9%.

У меншій кількості школярів спостерігаються такі форми агресії, як підозрілість (4 особи), образа (2 особи), та негативізм (1 особа).

Отже, насильницька поведінка серед школярів підліткового віку виявляється найбільше у вербальній та фізичній агресії, що включає в себе використання фізичної сили та вираз негативних почуттів через словесні відповіді.

Таблиця 2.1

**Результати дослідження показників форм агресії у школярів
підліткового віку (%)**

Види агресій	Показники агресії	
	Абс.	%
Фізична агресія	32	26,9
Непряма агресія	15	12,6
Роздратування	13	10,9
Негативізм	1	0,8
Образа	2	1,7
Підозрілість	4	3,4
Вербальна агресія	43	36,1
Розкаяння совісті (аутоагресія)	9	7,6

Отримані результати вказують, що серед дівчат найпоширенішою формою агресії є вербальна (49,2% досліджуваних). Це означає, що дівчата виражають свої негативні почуття через словесні вирази, такі як сварка, крик, вереск, погрози, прокляття та лайки.

Також в значній кількості спостерігається непряма агресія (21,3%), яка включає в себе злобні плітки, жарти та інші форми агресії, спрямовані на інших. Це може включати плітки, вербальні образи та бойкоти.

У хлопців фізична агресія переважає (50% досліджуваних), що свідчить про те, що вони частіше виражають свою агресію через використання фізичної сили проти інших осіб. Такий тип агресії може включати бійки, тулубацтво та інші форми фізичної конфронтації.

Отже, виявлені різниці в переважаючих формах агресії між дівчатами та хлопцями вказують на статеві різниці в способах виявлення та вираження агресії серед підлітків.

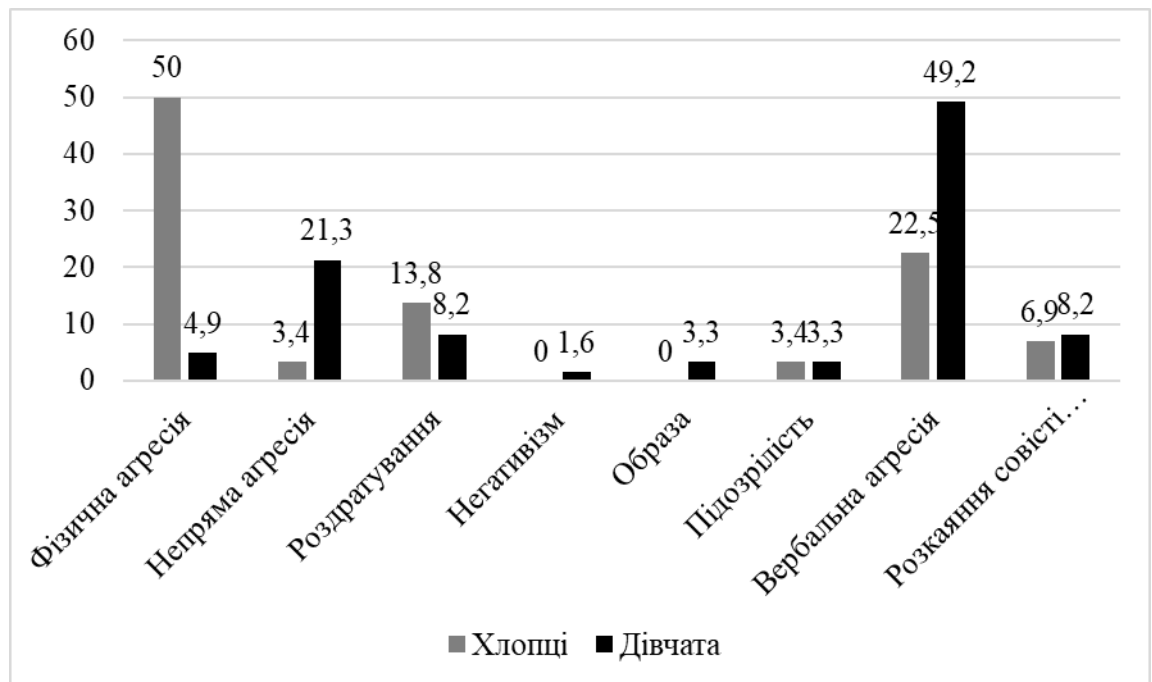

Рис.2.1. Показники агресивності серед школярів підліткового віку (%)

Зазначено, що у хлопців виявлено відсутність таких видів агресії, як "негативізм" та "образа". Негативізм визначено як опозиційна форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету або керівництва, і може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів. Образа визначається як заздрість і ненависть до оточуючих, обумовлені почуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання.

У групі дівчат виявлено, що ці види агресії також представлені на невеликому рівні (1,6% для "негативізму" і 3,3% для "образи"). Крім того, зазначено, що обидві групи, як дівчата, так і хлопці, вказують на невелику кількість осіб (у 8,2% дівчат та 6,9% хлопців), у яких присутнє почуття провини. Почуття провини визначено як можливе переконання досліджуваного в тому, що він є поганою людиною, і воно надходить злобливо, супроводжується каяттям совісті.

Отримані дані дозволяють виявити відмінності між дівчатами та хлопцями підліткового віку, зокрема за показниками агресивності, і вказують на статеві різниці у способах виявлення та вираження агресії.

У продовженні використовується адаптована методика "Незакінчені речення" Л. Сакса – В. Леві, яка спрямована на виявлення когнітивних, емоційних та поведінкових аспектів уявлень дітей щодо явища насильства.

Після аналізу відповідей респондентів та їх подальшого розподілу за відповідними аспектами, отримані наступні висновки: уявлення обстежуваних щодо насилля в школі в основному мають негативний характер. Загалом, із загальної кількості досліджуваних, яка становить 119 осіб:

- У 29 осіб (24,4%) виявлено схильність до прояву насилля, вони розглядають себе як лідерів класу та володарів "авторитету", зокрема 14 хлопців (11,8%) і 15 дівчат (12,6%).

- 26 осіб (21,8%) виявили антагоністичні результати, вказуючи на відсутність схильності до прояву насилля. Ця група включає 15 хлопців (12,6%) і 11 дівчат (9,2%). Однак ці особи самі вважають себе аутсайдерами класу, не впевненими у собі та не зацікавленими в контактах з однокласниками.

- У 53 осіб (44,5%), включаючи 25 хлопців (21%) та 28 дівчат (23,5%), спостерігається тенденція до схильності проявлення насилля лише в тому випадку, якщо це становить загрозу їхньому життю або порушує їхні права. У класі ці особи відчують себе впевнено, спілкуються з однолітками та підтримують хороші стосунки з ними.

- 11 респондентів (9,2%) не визнають будь-яких проявів насилля, байдуже ставлячись до "життя" класу та проявляючи малий інтерес до свого положення серед однолітків. Ця група включає 4 хлопців (3,3%) і 7 дівчат (5,9%).

Для наочності показників було побудовано діаграму на Рис. 2.2.

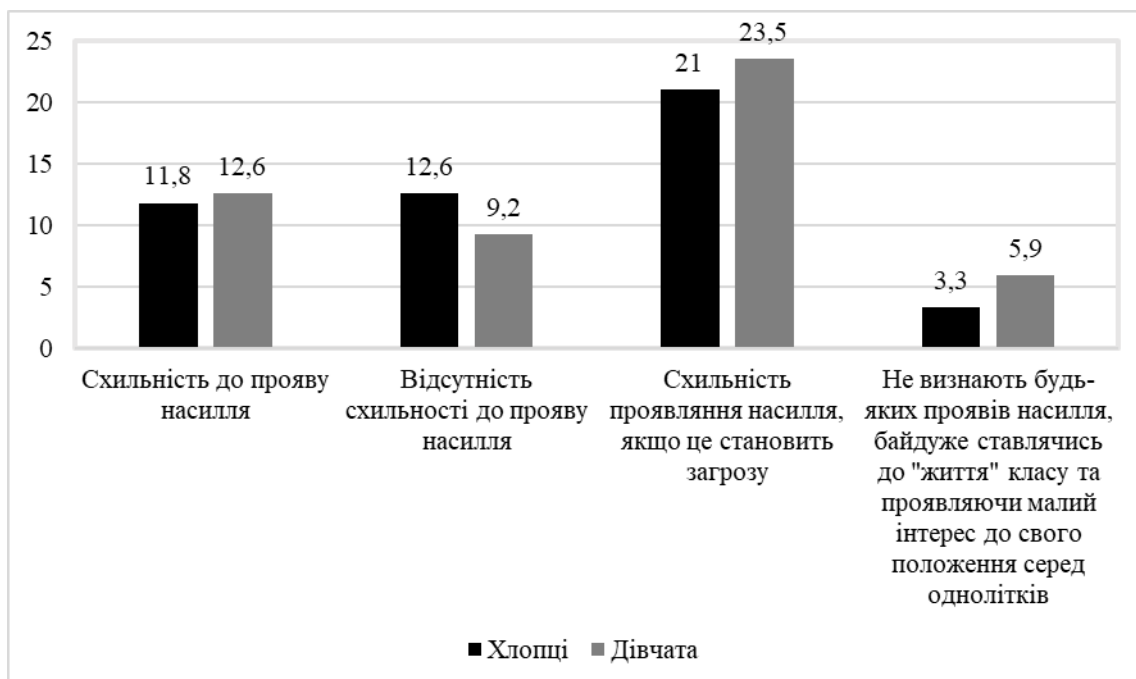

Рис. 2.2 Результати виявлення когнітивних, емоційних та поведінкових аспектів уявлень дітей щодо явища насильства

Отже, висновки базуються на тому, що схильність до прояву насильства та бажання бути лідером класу виявлені як у дівчат, так і у хлопців приблизно в однаковій мірі. Проте, важливо відзначити, що хлопці виявили більш виражені тенденції до потерпання від насильства в школі та розглядають себе більш як аутсайдерів в класі порівняно з дівчатами.

У відповідності зі структурою анкети схильності до булінгу були отримані такі результати. На запитання "Чи спостерігали ви насилля в школі?" більшість респондентів (65,5%) відповіли "так", при цьому 30,2% хлопців та 35,3% дівчат визнали спостереження за насильством.

Загалом, з 119 досліджуваних, 23,5% (28 осіб) вважають, що до них застосовувалось насилля з боку однокласників, з них 10,9% хлопців та 12,6% дівчат.

На питання "Якого роду насилля застосовувалось до вас в школі?" 17,6% (21 осіб) вказали на емоційне насилля, в той час як 5,9% (7 осіб) зазначили фізичне насилля. Зауважимо, що 12,6% досліджуваних (15 осіб) спостерігали насилля вдома.

У відповідь на питання "Чи допускали ви до кого-небудь насилля?" лише 7,6% (9 осіб) відповіли "так", вказавши, що це було фізичне насилля, і супроводжувалося ненавистю і гнівом.

Щодо реакцій на жорстоке поводження з іншими, 59,7% респондентів (71 особа) відчувають жах, співпереживання і жаль, тоді як 8,4% (10 осіб) відзначають почуття сорому та байдужості.

Насупроти цього, 74,8% (89 осіб) зазначають, що могли б розповісти про ситуацію, пов'язану із насиллям в школі, тільки анонімному спеціалісту, тоді як 25,2% (30 осіб) не відповіли на дане запитання.

Отже, висновок з аналізу отриманих відповідей може бути наступним: дівчата виявили більшу схильність до емоційного насилля, в той час як хлопці більше підтвердили випадки фізичного насилля. З урахуванням відповідей можна припустити, що як кількість потенційних жертв, так і кількість осіб, які можуть вчиняти насильство, може бути більшою, ніж вказано в ході опитування. Це може бути пов'язано з небажанням учасників висловлювати або розкривати інформацію про ситуації насильства в школі, можливо, через страх, сором чи інші причини.

2.3. Корекційні та профілактичні заходи, спрямовані на зниження проявів булінгу в освітньому середовищі

Останнім часом проблема шкільного насилля серед школярів привертає увагу різних фахівців, таких як психологи, педагоги та соціологи, оскільки вона стає все більш гострою та важливою для суспільства. Ці спеціалісти відводять значний час вивченню та контролю агресивних проявів, зокрема агресивності серед молоді. Сучасна реальність змушує психологів переглядати свій підхід до проблеми булінгу в суспільстві.

Підлітковий вік є періодом особливої важливості для становлення особистості. Цей період визначається нестабільністю та складністю, і

великою мірою визначається умовами соціального середовища, в якому зростає молода особистість.

Підлітки є вразливою категорією, оскільки саме в цьому віці формується їхня власна система сприйняття світу, власне ставлення до нього, а також визначаються цінності та пріоритети. Незадоволення потреб у цих сферах може призвести до агресивних реакцій та неадекватної поведінки. Такий період активного становлення особистості вимагає уважного врахування та підтримки з боку оточуючих, щоб забезпечити здоровий емоційний та соціальний розвиток підлітків.

Насилля в сучасних школах стало нормою, а не винятком. У нашій країні підлітки стикаються з епохою стрімких змін у соціально-економічних умовах і політичній напруженості, що часто призводить до збільшення проявів агресії з їхнього боку. Характеристики агресивної поведінки, які впливають на емоційну сферу особистості, сприяють наростанню морального дисонансу і формуванню стресових та депресивних станів. Високий рівень агресії у підлітків є тривожним фактором, оскільки негативно впливає не лише на навчання, взаємини з родиною, друзями та однолітками, а й на їхній особистісний розвиток та майбутнє.

Більшість науковців, серед яких варто відмітити Дерка Л.М.[10], Єфремова Г.Л.[11] та Єльчанінова Т.М. [12], приходять до висновку, що підлітковий вік розпочинається із появою перших статевих ознак і завершується, коли особа вступає в світ дорослих. Варто визначити підлітковість як період, який розпочинається із початком пубертату і закінчується досягненням незалежності в діях. Іншими словами, це час, коли особа емоційно та соціально дозріває, набуває мотивації для виконання ролі дорослого.

Підлітковий вік є суперечливим, оскільки в ньому спостерігаються як досягнення, так і втрати. З одного боку, це період стрімкого нарощування знань, розвитку вмінь, формування моральності та відкриття власного "Я", а також освоєння нової соціальної позиції. З іншого боку, втрати підліткового

періоду пов'язані із зникненням дитячого світосприйняття та безтурботного способу життя.

Саме тому підлітковий вік асоціюється із сумнівами, пошуками правди у собі та інших людях. У цей період підлітки відчувають потребу в самопізнанні та самовизначенні, що призводить до внутрішніх конфліктів і роздумів.

Важливо відмітити, що саме емпатія є важливим елементом у запобіганні булінгу серед підлітків у школах. Психологи вважають, що її розвиток може значно знизити рівень агресії та насильства, а також сприяти створенню більш підтримуючого та дружнього середовища. Основні аспекти, які акцентують увагу на ролі емпатії в цій сфері:

1. Розуміння почуттів інших

- Уміння слухати: Емпатія допомагає підліткам навчитися слухати інших і розуміти їхні емоції та переживання. Це може зменшити агресію, оскільки учні стають більш чутливими до почуттів однокласників.

- Визначення емоцій: Психологи підкреслюють важливість здатності розпізнавати емоції у інших, що допомагає учням усвідомлювати, коли їхні дії можуть завдати шкоди.

2. Формування соціальних зв'язків

- Підтримка та дружба: Емпатія сприяє зміцненню соціальних зв'язків між учнями. Коли діти відчувають підтримку один від одного, вони менше схильні до агресивної поведінки.

- Спільні інтереси: Розвиток емпатії може стимулювати співпрацю і взаємодію серед учнів, що допомагає створити більш згуртований колектив.

3. Зниження стереотипів та упереджень

- Розуміння різноманітності: Емпатія допомагає підліткам усвідомлювати та приймати різноманітність у школі, включаючи культурні, соціальні та інші відмінності. Це може зменшити упередження і, як наслідок, випадки булінгу.

- Відкритість до інших: Діти, які розвивають емпатію, частіше відкриті до спілкування з однолітками, які можуть відрізнитися від них.

4. Профілактика агресивної поведінки

- Заміна агресії на підтримку: Психологи зазначають, що розвиток емпатії може допомогти підліткам обирати підтримку та допомогу замість агресії у конфліктних ситуаціях.

- Моделі поведінки: Учні, які проявляють емпатію, можуть стати позитивними прикладами для своїх однокласників, що сприяє формуванню культури ненасильства.

5. Впровадження програм розвитку емпатії

- Тренінги та воркшопи: Школи можуть організовувати спеціалізовані тренінги для розвитку емпатії серед учнів, включаючи рольові ігри, групові дискусії та інші активності.

- Уроки морального виховання: Інтеграція теми емпатії в навчальний процес через уроки морального виховання або соціально-психологічні заняття.

Розвиток емпатії є ключовим фактором у запобіганні булінгу серед підлітків. Психологи підкреслюють, що формування чутливості до почуттів інших не лише зменшує випадки агресії, але й сприяє створенню здорового і підтримуючого шкільного середовища. Емпатія може стати основою для взаєморозуміння і співпраці серед учнів, що в свою чергу допоможе знизити прояви булінгу в колективі.

На сучасний момент важливою є розробка заходів, спрямованих на зниження насильницьких проявів серед школярів. Оскільки повне подолання булінгу виявляється неможливим, адже насильство та погрози стали невід'ємною частиною нашого світу, мова йде про профілактику його найбільш небезпечних наслідків.

Найефективніша антибулінгова програма була ініційована Д. Ольвеусом у Бергені 20 років тому і успішно впроваджується в Норвегії.

Антибулінгова програма Ольвеуса (Olweus Bullying Prevention Program, ОВРР) є однією з найвідоміших та найефективніших ініціатив для запобігання булінгу в навчальних закладах. Розроблена норвезьким психологом Даніелем Ольвеусом у 1970-х роках, ця програма спрямована на створення безпечного та підтримуючого навчального середовища для всіх учнів. Основні елементи програми:

Основні компоненти програми Ольвеуса:

1. Визначення булінгу:

- Програма чітко окреслює, що таке булінг: це повторювана агресивна поведінка, метою якої є завдання шкоди іншим, і вона включає три ключові аспекти: агресію, повторюваність та нерівність сил.

2. Залучення всіх учасників:

- Програма передбачає активну участь усіх учасників освітнього процесу: учнів, вчителів, адміністрації та батьків. Це сприяє загальному усвідомленню проблеми та спільній відповідальності за її вирішення.

3. Навчання та тренінги:

- Вчителі проходять спеціалізовані тренінги для виявлення булінгу та реагування на нього. Учні також отримують знання про емоційний інтелект, соціальні навички та важливість емпатії.

4. Створення правил і норм:

- Школа формулює чіткі правила поведінки, які забороняють булінг, і визначає наслідки за їх порушення. Важливо, щоб ці правила були зрозумілі всім учасникам.

5. Моніторинг і оцінка:

- Програма включає регулярний моніторинг ситуації в школі, проведення опитувань серед учнів для оцінки рівня булінгу та ефективності реалізованих заходів.

6. Підтримка жертв:

- Програма акцентує увагу на підтримці жертв булінгу, пропонуючи психологічну допомогу та створюючи безпечний простір для висловлення своїх переживань.

7. Взаємодія з батьками:

- Батьки залучаються до програми через інформаційні зустрічі та навчальні сесії, щоб вони могли підтримати своїх дітей і допомогти в розв'язанні проблеми булінгу.

Результати програми:

Дослідження свідчать про те, що програма Ольвеуса зменшує рівень булінгу в школах, покращує соціальну атмосферу та підвищує загальний рівень безпеки учнів. Вона також сприяє розвитку емпатії серед учнів і формуванню позитивних соціальних зв'язків.

Висновок:

Антибулінгова програма Ольвеуса є комплексним підходом до вирішення проблеми булінгу в навчальних закладах. Її успішна реалізація вимагає залучення всіх учасників освітнього процесу та постійної роботи над створенням безпечного і підтримуючого середовища для кожного учня.

З 2001 року їй надано статус пріоритетної загальнонаціональної програми. Ця програма ґрунтується на чотирьох базових принципах, які передбачають створення шкільного (а в ідеалі – і домашнього) середовища, що характеризується:

- теплом, позитивним інтересом і залученістю дорослих;
- твердими рамками і обмеженнями неприйнятної поведінки;
- послідовним застосуванням некаральних, нефізичних санкцій за неприйнятну поведінку і порушення правил;
- наявністю дорослих, які виступають в якості авторитетів і рольових моделей.

Програма діє як на шкільному та класному, так і на індивідуальному рівні. Багаторічні систематичні контрольні дослідження свідчать, що застосування програми Д. Ольвеуса істотно, на 30-50%, знижує кількість

учнів, які піддаються булінгу або здійснюють насилля по відношенню до інших. При цьому також істотно знижуються загальні показники антисоціальної поведінки, включаючи вандалізм, крадіжки, пияцтво і прогулювання уроків. В результаті поліпшується "соціальний клімат" шкільного класу, у учнів складаються більш позитивні соціальні взаємини, а також покращується їхнє ставлення до шкільних занять і до шкільного життя в цілому.

Застосування програми Д. Ольвеуса в Англії і США принесло позитивні результати, хоча менш значущі, ніж у Норвегії. Його анкети і методи роботи широко представлені в Інтернеті, і він охоче надає запитувані тексти і матеріали. Також багато корисного можна вивчити з досвіду інших країн. Наприклад, у Канаді успішно застосовується методика ранньої психодіагностики дитячої агресивності, яка дозволяє передбачати і частково коригувати майбутню поведінку потенційно проблемної дитини.

У Канаді методи ранньої психодіагностики агресивності у дітей реалізуються в рамках різних програм та ініціатив, які спрямовані на виявлення і підтримку дітей, що можуть мати проблеми з агресивною поведінкою. Основні аспекти цього підходу:

1. Використання стандартизованих інструментів:

Канадські спеціалісти застосовують різні стандартизовані психологічні тести та опитувальники для оцінки агресивної поведінки у дітей. Наприклад, використовуються опитувальники для батьків і вчителів, які допомагають виявити ознаки агресії та соціально-емоційні труднощі.

2. Раннє виявлення:

Програми раннього втручання підкреслюють важливість своєчасного виявлення агресивної поведінки. Вчителі та психологи регулярно оцінюють розвиток дітей, щоб якомога раніше виявити потенційні проблеми.

3. Інтердисциплінарний підхід:

В Канаді часто використовують міждисциплінарний підхід, що передбачає співпрацю психологів, педагогів, соціальних працівників і медичних фахівців. Це дозволяє розробити комплексний план підтримки для дитини.

4. Програми втручання:

На основі результатів психодіагностики створюються індивідуальні програми втручання, які можуть включати:

- Психотерапію або консультування для дитини.
- Навчальні програми для батьків, щоб допомогти їм зрозуміти та підтримати своїх дітей.
- Тренінги соціальних навичок для дітей, які сприяють розвитку емпатії та конструктивних методів вирішення конфліктів.

5. Моніторинг і оцінка прогресу:

Після впровадження втручань важливо регулярно перевіряти прогрес дитини. Це може включати повторну психодіагностику та оцінку змін у поведінці.

6. Залучення громади:

Канадські програми часто залучають громаду до роботи з дітьми, пропонуючи ресурси та підтримку для сімей. Це може включати участь у групах підтримки або заходах, які сприяють позитивному розвитку дітей.

7. Дослідження та розвиток:

Канада активно проводить дослідження в цій сфері для вдосконалення методик ранньої психодіагностики та втручання. Наукові дані використовуються для адаптації програм до потреб конкретних спільнот.

Методика ранньої психодіагностики агресивності у дітей в Канаді є важливим компонентом системи підтримки для дітей і їхніх сімей. Завдяки інтеграції різних підходів і залученню багатьох спеціалістів ця система сприяє своєчасному виявленню проблем і їх ефективному вирішенню.

У художній формі ця проблема була психологічно точно представлена в фільмі Ролана Бикова «Опудало». В умовах нашої країни проблема стоїть

не менш гостро, ніж на Заході, але ми згадуємо про неї тільки в зв'язку з черговими скандалами, і не для того, щоб зрозуміти сутність явища, а лише заради того, щоб знайти «конкретного винуватця». На наш погляд, за цим може стояти бідність і соціальна невлаштованість країни.

Проблема булінгу в українських школах є серйозним соціальним викликом, який має різні прояви та наслідки.

Булінг у школах в Україні охоплює фізичне, вербальне, психологічне чи соціальне насильство, яке вчиняється однолітками. Це може проявлятися у вигляді образ, принижень, фізичних атак, ізоляції або цькування.

Дослідження свідчать про те, що булінг є поширеним явищем в українських школах. За різними даними, від 30% до 50% учнів стикаються з булінгом у тій чи іншій формі. Ця проблема стосується як учнів, так і вчителів, які можуть бути свідками або жертвами агресії

Булінг має негативний вплив на психічне здоров'я дітей, може призводити до тривожності, депресії, зниження самооцінки та навіть суїцидальних думок. Жертви булінгу часто стикаються з труднощами в навчанні та соціальній адаптації.

В Україні існує законодавча база, що регулює питання булінгу. У 2019 році був ухвалений Закон України "Про забезпечення прав і законних інтересів дітей", який містить положення щодо запобігання булінгу. Проте реалізація цих норм на практиці часто стикається з труднощами.

Необхідність навчання вчителів для роботи з проблемою булінгу є важливою. Багато педагогів не мають достатньої підготовки для виявлення та реагування на випадки булінгу. Підвищення обізнаності та навчання вчителів є критично важливими для створення безпечного середовища в школах.

Батьки також відіграють важливу роль у запобіганні булінгу. Вони повинні бути обізнаними про цю проблему та підтримувати своїх дітей у випадку виникнення конфліктів. Громадські організації також активно працюють над підвищенням обізнаності про булінг і пропонують програми підтримки для жертв.

В Україні реалізуються різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на боротьбу з булінгом. Це можуть бути тренінги для учнів, програми виховання толерантності та емпатії, а також кампанії з підвищення обізнаності.

Проблема булінгу в українських школах є складною та багатогранною. Для її вирішення потрібно об'єднати зусилля держави, освітніх установ, батьків і громади, щоб створити безпечне та підтримуюче середовище для всіх учнів.

Не дивлячись на це, в Україні все-таки здійснюються спроби «боротьби» з шкільним насиллям. Прикладом цього є освітня антибулінгова програма «Не смійся з мене», що є результатом плідної співпраці провідних організацій США («Педагоги за суспільну відповідальність», «Спільнота морального виховання», «Центр поступу у сфері етики й моралі»), які досліджують проблеми етичного виховання, вирішення конфліктів та девіантної поведінки у шкільному середовищі.

Програма "Не смійся з мене" (або "Don't Laugh at Me") є ініціативою, що має на меті протидію булінгу та створення безпечного і підтримуючого середовища для дітей у навчальних закладах.

Основні цілі програми:

1. Підвищення обізнаності: Програма спрямована на те, щоб учні стали більш обізнаними щодо проблеми булінгу та наслідків цькування для постраждалих.

2. Розвиток емпатії: Вона допомагає дітям розвивати емпатію, навчаючи їх розуміти почуття інших і усвідомлювати наслідки своїх вчинків.

3. Навчання навичкам вирішення конфліктів: Програма навчає дітей ефективним методам вирішення конфліктів, що може зменшити прояви агресії та булінгу.

4. Підтримка жертв: Програма пропонує підтримку дітям, які стали жертвами булінгу, заохочуючи їх звертатися за допомогою і ділитися своїми переживаннями.

Методологія:

- Тренінги та семінари: Для учнів і вчителів проводяться тренінги, які включають інтерактивні заняття, рольові ігри та обговорення ситуацій, пов'язаних із булінгом.
- Інформаційні матеріали: Розробляються брошури, плакати та інші ресурси, що містять інформацію про булінг, його наслідки та способи запобігання.
- Залучення батьків: Програма також передбачає активну участь батьків, щоб вони могли підтримувати своїх дітей і бути в курсі проблеми булінгу
- Зменшення випадків булінгу: Завдяки впровадженню програми фіксується зниження випадків булінгу в школах, де вона реалізується.
- Покращення атмосфери в класах: Створення безпечнішого середовища позитивно впливає на загальну атмосферу в класах, що сприяє кращому навчальному процесу.

Програма "Не смійся з мене" є важливим кроком у боротьбі з булінгом у школах України. Її реалізація сприяє формуванню культури взаємоповаги та підтримки серед учнів, що є основою для створення безпечного і комфортного середовища для навчання і розвитку дітей.

Програма «Не смійся з мене» націлена на створення справедливішого та безпечного середовища для дітей. Під час занять з використанням посібника учні отримують знання та стратегії вирішення конфліктних ситуацій, спрямовані на зниження рівня насильства і проявів булінгу, таких як знущання, приниження, образи та насмішки. Крім того, важливо проводити систематичну психологічну роботу з усіма ролями у конфліктних ситуаціях, такими як кривдники, їхні спільники, жертви, захисники та спостерігачі.

Оцінюючи проблему булінгу та специфіку роботи з цим явищем, вважаємо, що профілактичні програми, спрямовані на зниження насильницьких проявів серед школярів, є дуже актуальними. Виходячи з проведеного теоретичного аналізу проблеми та її емпіричного вивчення, ми виокремлюємо наступні умови зниження проявів булінгу у підлітків:

- Підвищення асертивності.
- Розвиток емпатії.
- Зниження агресивності.
- Підвищення рівня компетентності спілкування.

На нашу думку, систематичний корекційний вплив на описані умови сприятиме зменшенню проявів булінгу серед осіб підліткового віку. З метою впровадження антибулінгових профілактичних програм у навчальному середовищі визнаємо, що ефективним є проведення трьох етапів роботи: діагностичного, основного та контрольного.

На діагностичному етапі основною метою є виявлення якісних та кількісних проявів агресивності серед учнів. Використання різних методів, таких як анкетування, спостереження та інші діагностичні інструменти, сприятиме отриманню об'єктивних даних щодо рівня конфліктності та насильства в шкільному середовищі.

Для виявлення рівня агресивності можна використати наступні методики:

1. Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки.
2. Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.
3. Проективні методики «Тест чорнильних плям Роршаха» і Тест тематичної апперцепції (ТАТ).

Основний етап передбачає проведення профілактично-корекційних заходів, спрямованих на зменшення проявів насильницьких реакцій серед школярів. Ці заходи можуть включати тренінги з розвитку асертивності,

заняття з розвитку емпатії, програми з контролю агресивності та підвищення рівня компетентності у спілкуванні.

Контрольний етап буде включати повторне тестування з метою відстеження та контролю динаміки кількісних та якісних проявів насильства. Це дозволить здійснити комплексний аналіз ефективності системи психологопедагогічної підтримки, виявити можливі "слабкі ланки" і розробити рекомендації для подальшого вдосконалення програми.

Висновки до другого розділу

1. У проведенні експериментального дослідження булінгу у підлітковому віці, було використано підбірку методик таких, як:

- Опитувальник Д. Кроуна – Д. Марлоу «Шкала соціальної бажаності».
- Методика А. Басса – А. Дарки (адаптація О. К. Осницького) «Визначення показників та форм агресії».
- Модифікована методика Л. Сакса – В. Леви «Незакінчені речення» для діагностики уявлення дитини про насилля.
- Анкета схильності до булінгу.
- Коротка характеристика методики: Опитувальник Д. Кроуна – Д. Марлоу "Шкала соціальної бажаності"

2. Отже, висновок з аналізу отриманих відповідей може бути наступним: дівчата виявили більшу схильність до емоційного насилля, в той час як хлопці більше підтвердили випадки фізичного насилля. З урахуванням відповідей можна припустити, що як кількість потенційних жертв, так і кількість осіб, які можуть вчиняти насильство, може бути більшою, ніж вказано в ході опитування. Це може бути пов'язано з небажанням учасників висловлювати або розкривати інформацію про ситуації насильства в школі, можливо, через страх, сором чи інші причини. У другому розділі нашого дослідження представлені результати експерименту, проведеного серед учнів

старших класів. За участю 130 учнів 6-8 класів віком 13 років було визначено види та психологічні аспекти булінгу. Для отримання цих показників використовувались стандартизовані психодіагностичні методики та опитувальник.

Експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу про різницю в проявах булінгу між дівчатами та хлопцями підліткового віку. У дівчат спостерігається переважання вербальної агресії, в той час як у хлопців - фізичної.

Аналіз результатів дослідження показав, що кількість випадків булінгу може бути більшою, ніж виявлено під час опитування, оскільки учасники не завжди готові розповідати про насильство в школі.

3. Враховуючи виявлені проблеми, ми розробили корекційно-профілактичну програму для зменшення проявів булінгу серед школярів підліткового віку. Зокрема, визначили чотири ключові умови зниження булінгу: підвищення асертивності, розвиток емпатії, зниження рівня агресії. Корекційні та профілактичні заходи, спрямовані на зниження проявів булінгу в освітньому середовищі, можуть включати різноманітні стратегії та програми, а саме:

1. Проведення тренінгів для учнів, вчителів та батьків на тему булінгу, його наслідків і способів його запобігання. Важливим фактором буде включення теми булінгу в навчальні програми.

2. Створення позитивної атмосфери в класі, де всі учні відчують себе в безпеці і мають можливість висловлювати свої думки.

3. Заохочення співпраці та взаємопідтримки серед учнів.

4. Впровадження системи «друзів» або менторства, де старші учні підтримують молодших.

5. Забезпечення доступу до психологічної підтримки для учнів, які можуть бути жертвами булінгу.

Ці заходи можуть бути адаптовані залежно від специфіки навчального закладу та його учнівського контингенту. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу були залучені до боротьби з булінгом і працювали разом над створенням безпечного і підтримуючого середовища.ивності та підвищення компетентності у спілкуванні.

РОЗДІЛ 3

ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ БУЛІНГУ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ

3.1. Положення про антибулінгову політику в закладі освіти ,як метод реагування на випадки булінгу

Положення про антибулінгову політику в закладі освіти є важливим документом, який визначає основні принципи, стратегії та процедури для запобігання та реагування на випадки булінгу.

Положення про антибулінгову політику в закладі освіти

- Мета положення: Встановлення чітких правил і процедур для запобігання, виявлення та реагування на випадки булінгу в закладі освіти.
- Визначення терміна "булінг": Пояснення, що таке булінг, його види (фізичний, вербальний, психологічний, кібербулінг) та наслідки для жертв.

2. Основні принципи

- Безпека: Забезпечення безпечного середовища для всіх учнів.
- Повага: Сприяння культурі поваги та толерантності серед учнів і персоналу.
- Анонімність: Гарантування анонімності для тих, хто повідомляє про випадки булінгу.

3. Відповідальність

- Адміністрація закладу: Відповідальна за реалізацію антибулінгової політики та забезпечення навчання для персоналу.
- Вчителі та персонал: Зобов'язані виявляти випадки булінгу і реагувати на них відповідно до встановлених процедур.
- Учні: Зобов'язані дотримуватися правил поведінки та підтримувати однолітків.

4. Процедури виявлення булінгу

- Анонімні скриньки: Встановлення скриньок для анонімних повідомлень про випадки булінгу.

- Опитування: Регулярне проведення опитувань серед учнів для виявлення проблемних ситуацій.

- Моніторинг поведінки: Спостереження за взаємодією учнів під час навчального процесу та позаурочних заходів.

5. Реакція на випадки булінгу

- Процедура реагування:
- Збір інформації про випадок (свідчення, документи).
- Проведення розслідування за участю адміністрації, вчителів та психолога.

- Розгляд ситуації з усіма сторонами (жертва, агресор, свідки).
- Психологічна підтримка:
- Надання допомоги постраждалим учням через психолога закладу.
- Робота з агресорами для зміни їхньої поведінки (консультації, тренінги).

- Санкції:
- Встановлення чітких санкцій для агресорів залежно від тяжкості випадку (усні зауваження, письмові попередження, виключення з навчання).

6. Профілактика булінгу

- Навчальні програми: Включення теми булінгу в навчальні програми та проведення тренінгів для учнів і батьків.

- Заходи зі зміцнення класного колективу: Організація командних заходів, які сприяють розвитку співпраці та взаємопідтримки.

7. Моніторинг та оцінка

- Регулярний моніторинг: Періодичний перегляд ефективності антибулінгової політики та внесення необхідних змін.

- Залучення громади: Співпраця з батьками, громадськими організаціями та іншими установами для покращення ситуації в закладі.

8. Заключні положення

- Вступ у силу: Дата набуття чинності положення.
- Перегляд положення: Періодичний перегляд і оновлення положення відповідно до змін у законодавстві чи потреб закладу.

Це положення має бути доступним для всіх учасників освітнього процесу, включаючи учнів, батьків і працівників закладу. Важливо, щоб усі знали свої права та обов'язки у боротьбі з булінгом.

Також варто зазначити, що основним завданням сучасного закладу освіти є створення нового освітнього простору, головними засадами якого є створення безпечного навчального середовища, а також забезпечення прав, свобод та інтересів дітей. Концепція «Нова українська школа» (НУШ) вимагає реформування існуючого алгоритму розвивальної, колекційної та профілактичної роботи, адже дуже часто в освітніх закладах постає проблема булінгу та порушення норм поведінки учнями, що не дозволяє в повному обсязі досягти поставлених демократичних орієнтів. Важливою умовою ефективності роботи працівників психологічної служби є розставлення пріоритетів та цілей, викладених комітетом Організації об'єднаних націй (ООН):

- взаєморозуміння;
- взаємоповага;
- дружня атмосфера;
- пріоритет прав людини;
- толерантність;
- постійний розвиток;
- активна життєва позиція;
- здоровий спосіб життя;
- людяність ;
- порядність;
- повага до приватного життя;
- мир;

- єдина країна.

З огляду на те, що створення концепції нового освітнього простору є надзвичайно складним завданням, пропонуємо створити Положення про антибулінгову політику в закладі освіти, як метод реагування на випадки насилля.

Основними завдання якого будуть:

1. Вчасне реагування на протидію булінгу
2. Подання заяви про випадок булінгу
3. Створення комісії з розгляду випадків булінгу
4. Попередження про відповідальність за доведені випадки булінгу

1. Вчасне реагування на протидію булінгу передбачає процедуру подання та розгляду заяв про випадки булінгу :

- заявниками можуть бути здобувачі освіти, їх батьки/законні представники працівники та педагогічні працівники школи ;
- заявник забезпечує достовірність та повноту наданої інформації

2. Подання заяви про випадок булінгу, це про розгляд та неупереджене з'ясування обставин випадків, яке здійснюється відповідно до поданих заявниками заяв про випадки насилля:

1. Заяви, що надійшли на електронну пошту або письмово секретар закладу зобов'язана терміново повідомити керівника та відповідальних осіб, це можуть бути, як заступник директора з навчально – виховної роботи, соціальний педагог, психолог.

2. Прийом та рестрацію поданих заяв здійснює відповідальна особа, а в разі її відсутності – особисто директор школи або його заступники.

3. Заяви реєструються в окремому журналі реєстрації заяв про випадки булінгу .

4. Форма та примірний зміст заяви оприлюднюється на офіційному веб-сайті закладу.

5. Датою подання заяв є дата їх прийняття.

6.Розгляд заяв здійснює директор ліцею з дотриманням конфіденційності.

3.Створення комісії з розгляду випадків булінгу :

1.За результатами розгляду зави директор ліцею видає рішення про проведення розслідування випадку булінгу із визначенням уповноважених осіб.

2.3 метою розслідування випадків булінгу уповноважені особи мають право вимагати письмові пояснення та матеріали у сторін.

3.Для прийняття рішення за результатами розслідування директор школи створює комісію з розгляду випадків булінгу та скликає засідання.

4.Комісія створюється наказом директора школи.

5.До складу комісії можуть входити педагогічні працівники (у тому числі психолог,соціальний педагог, батьки постраждалого булера, директор школи).

6.Комісія у своїй діяльності керується законодавством України та іншими нормативними актами.

7.Якщо комісія визначила,що це був булінг, а не одноразовий конфлікт чи сварка, тобто відповідні дії носять систематичний характер, то директор школи зобов'язаний повідомити поданням уповноважені органи Національної поліції (ювенальна превенція) та службу у справах дітей.

8. У разі, якщо Комісія не кваліфікує випадок ,як булінг , а постраждалий не згодний з цим, то він має одразу звернутись до органів Національної поліції України із відповідною заявою, про що директор має повідомити постраждалого.

9.Рішення Комісії приймаються більшістю її членів та реєструються в окремому журналі, зберігаються в паперовому вигляді з оригіналами підписів всіх членів Комісії.

10.Батьки чи особи які їх замінюють (постраждалої дитини через боулінг) зобов'язані виконувати Рішення та рекомендації Комісії.

4. Попередження про відповідальність за доведені випадки булінгу. Розміщення інформації на веб - сайті школи, стенди про інформування ,що таке булінг та відповідальність за його прояви, інформаційні уроки з учнями. Відповідальність за булінг встановлена статтею 173 п.4 Кодексу України про адміністративні правопорушення такого змісту:

Булінг (цькування) , тобто діяння учасників світнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному,економічному , сексуалнму насильстві, у тому числі із застосування засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Одним з основних завдань сучасного закладу освіти є створення освітнього простору, головними засадами якого є безпека, захист дітей від насильства, забезпечення прав, свобод та інтересів здобувачів освіти.

Реформування існуючих алгоритмів розвивальної, корекційної та профілактичної роботи, постійної уваги до проблеми булінгу, забезпечення сучасних підходів до проблеми порушень норм поведінки учнями – саме такі вимоги педагогам висуває сучасна освіта. Сукупність зазначених заходів дозволяють в повному обсязі досягати поставлених демократичних орієнтирів взаєморозуміння, взаємоповаги, дружньої атмосфери, пріоритету прав людини, толерантності, постійного розвитку, активної життєвої позиції; здорового способу життя, людяності, порядності, поваги до приватного життя, миру, єдності в країні.

Положення містить «Кодекс безпечного освітнього середовища Первомайського ліцею «Ерудит», відповідно до положень та принципів УГОДУ, що регулює стосунки між усіма учасниками освітнього процесу.

Головною метою Положення є навчання дітей і дорослих безпечній взаємодії в освітньому процесі, а також захист дітей від насильства та зловживань з боку однолітків і дорослих (батьків, опікунів або працівників закладу освіти).

Основні завдання :

- 1) Визначити поняття «булінгу» та його види; виявити чинники, які перешкоджають безпеці учасників освітнього процесу.
- 2) Відпрацювати систему узгоджених поглядів і уявлень учнів, педагогів, психолога, батьків на освітнє середовище закладу освіти.
- 3) Обґрунтувати умови організації безпечного освітнього середовища та вимоги (критерії) до його ефективної організації для кожного учасника освітнього процесу згідно УГОДИ.
- 4) Скласти доступний алгоритм реагування та протидії булінгу.
- 5) Сформулювати конкретні рекомендації учням, педагогічним працівникам, адміністрації закладу освіти, батькам щодо організації безпечного середовища в навчальному закладі.

За булінг передбачається цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність. В більшості випадків, особа буде нести адміністративну відповідальність за таке діяння (тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин). Цивільна відповідальність полягатиме у забезпеченні захисту честі і гідності та у відшкодуванні моральної шкоди.

Іноді булінг є кримінальним правопорушенням, і за його вчинення особа притягається до кримінальної відповідальності. Категорії злочинів, пов'язані з булінгом, включають напад,клеп, поширення інформації, що порушує особисту приватність, і погрозу.

Санкції, передбачені за вищевказані кримінальні правопорушення відповідно до КК України, застосовуватимуться до кривдника з настанням 16-річного віку, у випадку, якщо в його діях наявні ознаки складу

відповідного злочину. В окремих випадках, де має місце особливо жорстоке поводження, кримінальна відповідальність може наставати з 14-річного віку. Детальніше про те: з якого віку настає кримінальна відповідальність.

В окремих випадках результатом булінгу може стати самогубство людини або замах на таке діяння. Тоді особу, що вчиняла булінг, можуть притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 120 КК України (кримінальна відповідальність наставатиме з 16 років; до кривдників віком з 11 до 16 років застосовуватимуться примусові заходи виховного характеру):

Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 1 ст. 120 КК України);

Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 2 ст. 120 КК України);

Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років (ч. 3 ст. 120 КК України).

Діяння передбачене частиною першою цієї статті, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладання адміністративного стягнення , - тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Діяння , передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб,

які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Неповідомлення директором закладу уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до став неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправні роботи строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Проблема булінгу є досить актуальною та вона потребує вжиття заходів протидії. Частково вони були розроблені у Законі України від 18.12.2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)», що включають комплекс різних заходів. Наприклад, у керівників закладів освіти є зобов'язання повідомити органам Національної поліції про факти булінгу, в разі неповідомлення передбачена адміністративна відповідальність.

3.2.Алгоритм дій та форми роботи щодо попередження булінгу в школі.

1. Ознайомлення учасників світнього процесу з нормативно – правовою базою та регулюючими документами щодо превенції проблеми насилля в освітньому середовищі.

2.Проведення зустрічей, круглих столів, семінарів, тренінгів із залученням преставників правоохоронних органів, служб соціального захисту, медичних установ та інших зацікавлених організацій.

3.Запровадження програми правових знань у формі гурткової , факультативної роботи.

4.Організація роботи гуртків , факультативів із психології.

5.Створення інформаційних куточків для учнів із переліком організацій, до яких можна звернутися у ситуації насилля та правопорушень.

6. Ознайомлення вчителів та учнів з інформацією про прояви насильства та його наслідки.

7. Батьківські збори – це одна з форм організації спільної діяльності батьків, вчителів, психолога закладу та соціального педагога, яка передбачає їх спілкування з метою обговорення актуальних питань і виховання, ухвалення рішень.

8. Консультації – форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями психологічної служби допомоги батькам із різних проблем родинного виховання.

9. Педагогічний консилиум – форма спілкування учнів, вчителів, фахівців психологічної служби навчального закладу та батьків, метою якої є цілісне, різнобічне вивчення особистості учня, вирощення єдиної педагогічної позиції; визначення головних напрямів удосконалення виховного процесу зусиллями педагогів, батьків, самого учня; тренінги спілкування. Методики оволодіння аутотренінгом.

10. Для успішного попередження та протидії насильству треба проводити заняття з навчання навичок ефективного спілкування та мирного розв'язання конфліктів.

Також варто зазначити, що робота шкільного психолога є потужним потенціалом у вирішенні проблеми булінгу в шкільному середовищі, адже його діяльність спрямована на об'єднання зусиль усіх учасників освітнього простору в напрямку запобігання явищам булінгу та подолання його наслідків.

Важливим залишається поглиблення уявлень та постійне розширення психологічних знань щодо проявів ,наслідків та запобігання булінгу серед школярів.

3.3. Моніторг за реалізацією антибулінгової політики та план заходів, спрямованих на протидію булінгу серед школярів.

Задля створення безпечного навчального середовища в школі було запроваджено антибулінгову політику ,яка включає в себе план заходів для вчасного виконання та реагування на випадки булінгу:

1. Директор школи призначає уповноважену особу за реалізацією антибулінгової політики.

2. Призначена особа відповідає за реалізацією антибулінгової політики,реагування на будь-які сигнали щодо його порушення , а також за внесення пропозицій стосовно внесення змін до антибулінгової політики.

3. Кожні пів року відповідальна особа повинна проводити загальний моніторинг рівня виконання вимог антибулінгової політики працівниками ліцею.

4. Під час проведення такого загального моніторингу працівники ліцею можуть подавати пропозиції стосовно внесення змін до антибулінгової політики та повідомляти про порушення її вимог та території школи.

5.На основі результатів анкет працівників ліцею відповідальна особа має підготувати звіт та передати його иректору закладу.

Враховуючи результати моніторингу, директора школи повинен внести необхідні зміни о антибулінгової політики та повідомити про них працівників закладу.

Функціональні обов'язки відповідального за моніторинг дотримання положення:

- Отримання повідомлень про изики для дітей і реагування на них;
- Проведення не рідше ніж один на рік загального моніторингу рівня виконання вимог Положення та реагування на будь- сигнали щодо його порушення. Для цього можна використовувати метод анкетування, опитування тощо.Під час

проведення такого загального моніторингу працівники школи мають змогу подавати пропозиції щодо внесення змін до Положення та повідомляти про порушення його вимог на території закладу;

- Надання пропозицій щодо внесення можливих змін у Положення;
- Підготовка звіту за результатами анкетування працівників ліцею та подання його директору школи, директор повинен внести необхідні зміни до Положення та повідомити про них працівникам закладу.
- Консультування працівників школи щодо конкретних випадків порушення безпеки учня;
- Роз'яснення у разі потреби батькам, дітям Положення, надання інформації щодо їх змін.
- Інформування (у разі потреби) про випадки порушення безпеки дитини (ризики, загрози, насильство) компетентних установ, таких як поліція (шкільні офіцери безпеки), служба у справах дітей.

За наказом директора створюється план заходів для запобігання булінгу в школі (таб.2.2.)

Таблиця 2.2

**План
заходів , спрямованих на запобігання та протидію булінгу
(цькуванню) в закладі освіти (школі)**

№ п/п	Заходи	Терміни виконання	Відповідальні
1.	Створення наказу «Про запобігання булінгу (цькуванню) у закладі освіти»	Початок навчального року (вересень)	Заступник директора з навчально виховної роботи

2.	Затвердження на педагогічній раді плану заходів , спрямованих на запобігання, протидію булінгу(цькуванню)	Вересень-жовтень	Заступник директора з навчально виховної роботи
3.	Проведення нарад з питань профілактики булінгу серед педагогічних та технічних працівників школи	1 раз на місяць	Заступник директора з навчально виховної роботи
4.	Обговорення правил поведінки в класах та на перерва, оформлення пам`яток у вигляді наочних стендів	Постійно	Класні керівники
5.	Організація механізмів звернення для повідомлень про випадки булінгу	Постійно	Заступник директора з навчально виховної роботи, класні керівники. Соціальний педагог
6.	Участь у проведенні акції «16 днів проти насильства» (інформаційні уроки, тренінги, бесіди)	Листопад - грудень	Соціальний педагог, практичний психолог, інспектор сектору освітньої безпеки, класні керівники
7.	Проведення навчальних занять для вчителів щодо запобігання булінгу та заходів реагування на них	Канікулярний період (осінні, зимові, весняні канікули)	Голови педагогічних майстерень, соціальний педагог,

			психолог
8.	Поведення тренінгів, для учнів з розвитку навичок спілкування та мирного вирішення конфліктів	Постійно, Протягом року	Соціально – психологічна служба школи
9.	Проведення тематичних батьківських зборів «Протидія булінгу в учнівському середовищі»	1 раз на місяць	Класні керівники, соціально психологічна служба. Офіцер освітньої безпеки школи
10.	Проведення консультацій з питань взаємин батьків з дітьми	Протягом року, за потреби	Класні керівники, соціальний педагог, психолог
11.	Анонімне анкетування батьків про безпеку в закладі освіти їх дітей	Протягом року	Класні керівники
12.	Підготовка звіту про виконання плану заходів із запобігання та протдії булінгу в школі	Червень навчального року	Соціально психологічна служба школи

Варто зазначити, що профілактика булінгу, в теперішній час, серед підлітків є важливим завданням для батьків, педагогів та суспільства в цілому. Можна виділити кілька основних стратегій та заходів, які можуть допомогти зменшити прояви булінгу:

1. Освіта та інформування

- проведення тренінгів: організація семінарів та тренінгів для учнів, вчителів і батьків на теми булінгу, емоційного інтелекту та соціальної відповідальності.

- інформування про наслідки: розповсюдження інформації про негативні наслідки булінгу для жертв, агресорів і свідків.

2. Створення безпечного середовища

- відкритий діалог: заохочення дітей говорити про свої переживання та проблеми, створення атмосфери довіри в класі та сім'ї.

- правила поведінки: встановлення чітких правил щодо поведінки в школі та поза нею, а також наслідків за їх порушення.

3. Розвиток соціальних навичок

- навчання емпатії: заохочення дітей до розуміння почуттів інших, розвиток співчуття та підтримки однолітків.

- комунікативні навички: вивчення дітей ефективним способом вирішення конфліктів і спілкування.

4. Залучення батьків

- співпраця з батьками: регулярні зустрічі з батьками для обговорення проблем булінгу та спільних дій.

- підтримка вдома: заохочення батьків до активного спілкування зі своїми дітьми про їхні переживання в школі.

5. Робота з агресорами

- ідентифікація агресорів: Виявлення учнів, які проявляють агресію, та проведення з ними індивідуальних бесід.

- психологічна підтримка: надання психологічної допомоги агресорам для розуміння причин їхньої поведінки та навчання альтернативним способам вираження емоцій.

6. Залучення однолітків

- програми лідерства: створення груп підтримки та програм лідерства серед однолітків, щоб вони могли допомагати один одному.

- позитивні приклади: заохочення учнів бути активними свідками, які підтримують жертв булінгу.

7. Моніторинг ситуації

- регулярні опитування: Проведення анонімних опитувань серед учнів для виявлення проблемних зон і оцінки атмосфери в класах.

- взаємодія з психологами: співпраця з шкільними психологами для моніторингу емоційного стану учнів.

8. Використання технологій

- онлайн ресурси: використання онлайн платформ для анонімного повідомлення про випадки булінгу.

- соціальні медіа: навчання учнів безпечному використанню соціальних мереж і розумінню ризиків кібербулінгу.

Моніторинг реалізації антибулінгової політики є важливим інструментом для оцінки ефективності заходів, спрямованих на протидію булінгу серед школярів. Це дозволяє виявляти проблеми, коригувати стратегії та забезпечувати безпечне середовище для навчання.

1. Мета моніторингу

- Оцінити ефективність впроваджених заходів протидії булінгу.
- Виявити нові випадки булінгу та тенденції в його прояві.
- Зібрати відгуки учнів, батьків і вчителів про реалізацію антибулінгової політики.

2. Методи моніторингу

- Анонімні опитування: Проведення регулярних анонімних опитувань серед учнів для збору інформації про випадки булінгу та атмосферу в класах.

- Спостереження: Активне спостереження за поведінкою учнів під час навчального процесу та позакласних заходів.

- Інтерв'ю та фокус-групи: Проведення інтерв'ю з учнями, батьками та вчителями для збору якісної інформації про їхній досвід і сприйняття антибулінгової політики.

3. План заходів щодо протидії булінгу

1. Навчальні програми:

- Проведення тренінгів для вчителів і адміністрації з теми булінгу та методів його запобігання.

- Організація уроків для учнів на теми емпатії, поваги та наслідків булінгу.

2. Створення безпечного середовища:

- Встановлення чітких правил поведінки в класах і на території школи.

- Проведення регулярних зборів класу для обговорення проблем і підтримки відкритого діалогу.

3. Психологічна підтримка:

- Надання консультацій учням, які стали жертвами булінгу.

- Формування груп підтримки для постраждалих учнів.

4. Співпраця з батьками:

- Проведення зборів для батьків з метою інформування про політику протидії булінгу.

- Організація спільних заходів, щоб зміцнити зв'язок між школою і сім'єю.

5. Моніторинг і звітність:

- Встановлення регулярного моніторингу випадків булінгу та їхніх наслідків.

- Підготовка щорічного звіту про результати моніторингу та рекомендації щодо покращення ситуації.

Висновки до третього розділу

1. Антибулінгова політика закладу освіти є важливим інструментом для забезпечення безпечного навчального середовища. Реагування на випадки булінгу має бути системним і комплексним, включаючи виявлення, розслідування, психологічну підтримку та санкції. Важливою складовою є також профілактика булінгу через освітні програми та заходи, що формують культуру поваги серед учнів. Лише спільними зусиллями всіх учасників

освітнього процесу можна досягти успіху у боротьбі з булінгом і створити позитивну атмосферу в закладі освіти.

Аналізуючи необхідні передумови по запобіганню, профілактиці проявів булінгу, ми запропонували створити по школі, за наказом директора закладу, Положення про антибулінгову політику та План заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню).

Необхідність наведених вище заходів в школі є, як створення необхідної документації, журналів, чіткого алгоритму дій заявників про виявлення вчинків насилля над підлітками (учнями школи).

2. Попередження булінгу в школі є комплексним завданням, яке вимагає активної участі всіх учасників освітнього процесу – вчителів, учнів, батьків і адміністрації. Важливо створити безпечне і підтримуюче середовище, де кожен учень відчуває свою цінність і захищеність. Регулярне навчання, відкритий діалог і психологічна підтримка є ключовими аспектами у боротьбі з булінгом. Лише спільними зусиллями можна сформувати культуру взаємоповаги і толерантності, що дозволить значно знизити ризик виникнення булінгу в школі.

3. Ефективна реалізація антибулінгової політики вимагає системного підходу, активної участі всіх учасників освітнього процесу та регулярного моніторингу. Заходи, спрямовані на протидію булінгу, повинні бути адаптовані до потреб конкретної школи та її учнів.

Регулярний моніторинг дозволяє не лише виявляти проблеми, але й оцінювати прогрес у створенні безпечного освітнього середовища. Лише спільними зусиллями можна досягти значних результатів у боротьбі з булінгом, формуючи культуру взаємоповаги, підтримки та толерантності серед школярів.

Тому, саме на класній годині учням безпосередньо класний керівник має доносити про мирні шляхи вирішення конфліктів, толерантне ставлення одне до одного, розуміння цінностей підлітків, неосуджене ставлення на вислів позиції дітей та порозуміння.

Соціально психологічна служба, яка є при кожному навчальному закладі (соціальний педагог, психолог) мають проводити профілактичні, тематичні, діагностувальні уроки з учнями. Задля своєчасного виявлення та попередження знущання підлітків між собою.

Офіцер освітньої безпеки (поліцейський), який закріплений Національною поліцією при навчальному закладі, має створювати безпечну, контролюючу атмосферу у школі. Полягає це в контролі за дотриманням поведінки учнів під час уроків так і на перервах (за статистикою найбільше цькування відбувається на перевах, в туалетах чи коридорах навчального закладу) де немає постійного контролю вчителів чи класного керівника. І в разі виявлення чи підозри на булінг, офіцер безпеки зобов'язаний повідомити директора або заступника школи для подальшого розгляду на алгоритму дій при даних випадках.

Таким чином, притримуючи чітких вказівок директора школи, виконуючи покладені керівником обов'язки, а саме: вчасне виявлення булінгу, повідомлення в органи Національної поліції та служби у справах дітей, розгляд події на створеній заздаледь визначених членах комісії надасть змогу контролювати попереджувати такі негативні прояви насилля, як булінг(цькування), що є неприпустимим в закладі освіти.

ВИСНОВКИ

1. Аналізуючи психологічну літературу, що стосується проблеми булінгу у навчальному середовищі, стає очевидним, що це явище представляє собою тривалий і систематичний процес жорстокого ставлення одного учня чи групи до іншого з наміром завдати шкоди або викликати страх. Особливо вразливою категорією в цьому контексті є підлітки, які перебувають у періоді активного формування своєї особистості та соціальних цінностей.

Підлітковий вік визначається підвищеним ризиком для виникнення та загострення агресивної поведінки через біосоціопсихологічні особливості вікового розвитку. Процес соціалізації підлітків включає у себе навчання та взаємодію з різними факторами, які впливають на формування їхньої поведінки, включаючи агресивність та відчуття влади.

Булінг, у свою чергу, приймає різні форми прояву та має систематичний характер. Це може бути не лише фізичне чи вербальне насильство, але і соціальне виключення, інтимідація чи психологічний тиск. Зазначена проблема стає особливо актуальною в умовах підліткового кризового періоду, коли навчальні здобутки втрачають свою вагу, а спілкування та взаємовідносини набувають підвищеної важливості.

Отже, булінг в навчальному середовищі є не лише психологічною проблемою, але й соціокультурним явищем, яке впливає на формування міжособистісних відносин та самооцінку учасників освітнього процесу. Вирішення цієї проблеми вимагає системних заходів, що включають в себе розробку програм психосоціальної підтримки, попередження та реагування на випадки булінгу, а також виховання толерантності та поваги серед учнів. Забезпечення безпечного та сприятливого навчального середовища стає важливою передумовою для успішного розвитку особистості учнів та справедливого формування майбутнього суспільства.

2. У другому розділі нашого дослідження ми провели експеримент серед учнів старших класів, спрямований на визначення видів та психологічних аспектів булінгу. Залучивши 130 учнів віком 13 років із 6-8 класів, ми використали стандартизовані психодіагностичні методики та опитувальники для отримання об'єктивних показників.

Результати експерименту підтвердили гіпотезу про різницю в проявах булінгу між дівчатами та хлопцями у підлітковому віці. Серед дівчат виявлено переважання вербальної агресії, в той час як у хлопців спостерігається фізична агресія.

Аналіз результатів також вказує на те, що реальна кількість випадків булінгу може бути більшою, ніж та, що виявлено під час опитування. Це обумовлено тим, що учасники не завжди готові розповідати про насильство в школі, що вказує на необхідність ретельного підходу та психологічної підтримки.

3. З урахуванням виявлених проблем, ми розробили корекційно-профілактичну програму для зменшення проявів булінгу серед школярів підліткового віку. Ця програма фокусується на чотирьох ключових умовах: підвищенні асертивності, розвитку емпатії, зниженні рівня агресивності та підвищенні компетентності у спілкуванні. Подальші кроки включають в себе впровадження цієї програми в освітній процес та постійний моніторинг її ефективності. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на існуючі проблеми, але і активно працювати над попередженням випадків булінгу, створюючи сприятливий та безпечний простір для розвитку підлітків в навчальних закладах.

Ми запропонували директору школи створити необхідну комісії з попередження та профілактики булінгу(цькування) серед підлітків, розробили План заходів , спрямованих на запобігання та протидію булінгу, Положення про антибулінгову політику школи ,яка в свою чергу надасть змогу контролювати, попереджувати, чітко діяти згідно алгоритму дій задля запобігання та виявлення булінгу серед учнів у шкільному колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєнкова В. Л. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід, Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
2. Алексеєнко Т. Явища мобінгу й булінгу у взаєминах особистості та колективу. Управління освітою. № 4. 2019. С. 46–53.
3. Булінг – важлива проблема для підлітків в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. Педагогічний портал : освітня преса. URL:<http://pedpresa.ua/185372-buling-vazhlyva-problema-dlya-ditej-v-ukrayiniyunisefrozpochynaye-kampaniyu-proty-bulingu.html> (дата звернення: 08.02.2024).
4. Бойчук П.М., Козігора М.А., Романюк А.М. Булінг, як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі. Академічні студії. 2021. №. 3, С. 10-16.
5. Барліт О. О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі, Запоріжжя, 2016. 52 с.
6. Боротьба з булінгом: досвід Норвегії. 2019 URL: <http://osvmarker.com.ua/novini-osviti/2353/>(дата звернення 08.02.2024).
7. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навч.-метод. посіб. / Л. Волинець, Т. Дорошок,
8. М. Євсюкова та ін. ; [ред. : К. Левченко, І. Трубавіна] ; Держ. соц. служба для сім'ї, дітей та молоді. Міжнар. жіночий правозахисн. центр «Ла Страда Україна». – К. : Держсоцслужба, 2005. – 395 с.
9. Бойко Бузиль Ю.Ю., Процик Л.С. Особливості прояву дитячого булінгу в шкільному середовищі. 2020. №1. С. 86-94.
- 10.Геворгян К. А. Психологічні чинники агресивної поведінки у сучасних підлітків // дипломна робота. Київ. 2021. 95с.
- 11.Гончарук Н.М., Онуфрієва Л. А. Психологічні засади в юнацькому віці. 2019. № 2 (22). С. 25-39. 10.Стельмах С. С. Обдаровані діти як об'єкт булінгу / С. С. Стельмах // Навчання і виховання обдарованої дитини:

- теорія і практика : зб. наук. пр. – Вип. 8. – К. : Ін-т обдарованої дитини, 2012. –С. 196–202.
- 12.Деркач Л. М., Горач Л. В. Проблема булінгу та сором'язливості в сучасному українському освітньому просторі: Міжнародний науковий вісник: Ужгород, 2018. С. 67-78.
 - 13.Єфремова Г. Причини та наслідки шкільного булінгу. Педагогічна майстерня. 2018. № 1. С. 37–42.
 - 14.Mobbing Encyclopaedia [Elektronic resouse]. – Mode access : <http://www.leymann.se>
 - 15.Єльчанінова Т. М., Підчасов Є. В., Зіза Є. О., Карлашова Л. А., Філіпська І. В. Психологічна підготовка педагогічних працівників до виявлення та профілактики проявів булінгу серед учнівської молоді. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. Вип. 57. Харків: ХНПУ, 2018. С. 103–118
 - 16.Журавко Т.В. Булінг як соціально-психологічна проблема в освітньому середовищі. Теорія і практика сучасної психології. 2019. №6. С. 47-50.
 - 17.Кулешова О. В., Міхеєва Л. В. Булінг в освітньому середовищі: аналіз, шляхи подолання. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2019. № 1. С. 154–15814. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування)тазастосування заходів виховного впливу в закладах освіти : Наказ Міністерстваосвіти та науки України від 28.12.2019 №1646. URL:<https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-reaguvannya-na-vipadki-bulingu-ckuvannya-ta-zastosuvannya-zahodiv-vihovnogo-vplivu-v-zakladah-osviti> (датазвернення: 10.11.2023).
 - 18.Крусір Н. В. Булінг: поняття, види та основні прояви. XIV Міжнародна наукова конференція Ольвійський форум – 2020: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Миколаїв. 2020. С. 18- 20.

19. Olweus D. Bullying at school [Elektronic resouse] / D. Olweus // Blackwell Publ. – 1993. – 215 p. – Mode access : [http:// books.google.com.ua](http://books.google.com.ua)
20. Кон І. С. Що таке булінг? Психологія. Київ, 2016. №5, С. 56-69
21. Куртова С. Булінг у школі. Освіта.UA. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/ (дата звернення: 08.02.2024).
22. Калуга-Семенкова Л. Протидія булінгу в дитячому середовищі: маркери орієнтири з підготовки та проведення засідання педагогічної ради Виховна робота в школі. 2019. № 5(647), травень. С. 26-40. Лейн Д. А. Школьная травля (буллинг). URL: <http://psifeya.ru/wpcontent/uploads/2014/02/> (дата звернення 08.02.2024).
23. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії), Київ: Перун, 2017. 131 с
24. Лалак Н. В., Майборода І. Е., Пеняк В. С. Булінг в освітньому середовищі сучасного закладу загальної середньої освіти: теоретичний аспект. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія". 2019. Вип. 1. С. 34–36.
25. Мальцева О. А. Профілактика жорстокості і агресивності в підлітковому віці. Педагогіка та психологія, 2019. № 7, с. 51-54.
26. Методичні рекомендації. Харків: Методичний центр Управління освіти адміністрації Новобаварського району Харківської міської ради, 2019. – 57 с.
27. Найдьонова Л. А. Модуль 3. Діагностика булінгу (цькування) в закладі освіти URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module3/konspekt.2019.pdf> (Дата звернення: 04.04.2024)
28. Опанасенко Л. А., Саковська В. В. Формування психологічної готовності педагогів і психологів до роботи з проблемою булінгу: тренінгова програма «Знаю, хочу, вмію, відчуваю, дію!». 2019. 106 с.

29. Про булінг (цькування) та як його подолати. Дітям, молоді та дорослим про важливе. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 40 с.
30. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. / Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашник О. А. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019 С. 132 .
31. Панченко В. О., Позняк Т.М. Психологічні особливості підлітків учасників боулінгу в освітньому середовищі. Дев'яті Сіверянські соціальнопсихологічні читання: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чернігів, 30 листоп. 2018 р. Чернігів, 2019. С. 294-298.
32. Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти.
URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:MON+AB101+2019_-T2/about (дата звернення: 08.02.2024).
33. Падучак О. Булінг: міфи та реальність. 2019. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/bulingmify-ta-realnist/> (дата звернення: 08.02.2024).
34. Переверзова В.В. Інформаційний блок: булінг т протидія булінгу. 2021.
URL: <https://novosilkyerudit.e-schools.info/pages/nformatsjniy-blok-bulng-ta-protidja-bulngu>. (дата звернення: 08.02.2024).
35. Прібиткова Н. Булінг у закладах освіти: поняття, структура, причини та шляхи подолання. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 58–61.
36. Плуницька К. М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2017. №29. С. 78 – 80.
37. Соболев Є. Ю., Корнійченко А. О. Булінг в освітньому середовищі – детермінанти та форми. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Право, 2020. № 8. С. 4–9.

- 38.Свіденська Г. М. Особливості формування і розвитку самосвідомості на етапі переходу від підліткового до юнацького віку. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 4. С. 148-153.
- 39.Седих К. В., Мишко Н. М. Психологічні наслідки булінгу. Психологія і особистість. 2022. № 2 (22). С. 186- 198.
- 40.Коханська В. Хассен Стівен - Звільнення від психологічного насильства. 2021. С.14.
- 41.Киричук І. С., Турчина І. С., Лимар Ю. М. Профілактика булінгу в шкільному середовищі. Психолого-педагогічні науки. 2020. № 3. С. 64-70.
- 42.Шевченко В. В., Яремчук В. Психологічні особливості булінгу серед учнів підліткового віку. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2020. С. 71-76.
- 43.Щигло Ю. В. Психологічні особливості проявів булінгу в освітньому середовищі: магістер. робота. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 59 с.
- 44.Савельєв Ю.Б. Виключення та насильство: чи існує булінг в українській
- 45.школі? / Ю.Б. Савельєв, Т.М. Салата // Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки. Т. 97. – К. : Аграр Медіа Груп, 2009. – С. 71 – 79.
- 46.Olweus D. Bullying at school: tackling the problem [Electronic resource] /
- 47.D. Olweus. – 2001. – Retrieved from : <http://www.oecdobserver.org>.
- 48.Safe to Learn : Embedding Anti-Bullying Work in Schools [Electronic
- 49.resource] / Department for Children, Schools and Families guidance. – 2008.
- 50.Retrievedfrom
- :<http://www.teachernet.gov.uk/wholeschool/behaviour/tacklingbullying/racistbullying>
- 51.Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims

- 52.[Electronic resource] / P. Randall. – Florence, KY, USA : Brunner-Routledge, 2001. – Retrieved from : <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>
- 53.Danks A., Gaunson S., Kunze P. C. Tracey Moffatt. American—Australian Cinema: Transnational Connections. Springer, 2018. P. 76—79.
- 54.Smith, P., Kwak, K., Toda, Y. School bullying in different cultures: Eastern and western perspectives. Cambridge: University Press, 2016. 422 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/school-bullying-in-different-cultures/8B969B845D40E49ECF3B79B473EF0191> (дата звернення 08.02.2024).
- 55.Astremska Irina. The student youth' socio-psychological infantilism as a braking factor of civil society development. Youth involvement in civil society development: current state and prospective trends (Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska): monograph 31, Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. С.47-56 (1.6).Режим доступу
- 56.https://www.researchgate.net/profile/Yuliana_Palagnyuk/publication/339298463_The_role_of_public_opinion_of_youth_in_the_implementation_of_Ukraine's_European_integration_policy/links/5e4977a3a6fdccd965ac317f/The-role-of-public-opinion-of-youth-in-the-implementation-of-Ukraines-European-integration-policy.pdf
- 57.Astremska I., Duve K., Shkrobot S., Frolov D., Diahilieva M. Verification of the supervision model as an effective method of preventing occupational deformation. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Special Issue № 12/02/XXXI. (Vol. 12, Issue 2, Special Issue XXXI.). 2022 (November). P. 69-71. URL: <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/PDF/120231.pdf>
- 58.http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/papers/A_13.pdf
- 59.Astremska, I. ., Slyvka, M. ., Koval, L. ., Popova , O. ., & Lesyk A. Development of tne concept of pedagogical quality assurance of educational

- content in a higher education institution. Synesis (ISSN 1984-6754), 15(3), 296–307.
- 60.<https://seer.ucp.br/seer/index.php/synesis/article/view/2626/3560>
- 61.<https://seer.ucp.br/seer/index.php/synesis/article/view/2626> Publicado 2023-05-26
- 62.Chornomordenko, D., Taran, G., Havronenko, V., Astremska, I., & Parfilova, S. Innovations in the field of education in the context of improving the personnel incentive system. Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación. Vol.17(3). 2023. P.195-201.
- 63.<https://revistaeduweb.org/check/17-3/16-195-201.pdf>
- 64.Recibido: 02/04/23 Aceptado: 23/06/23
- 65.Astremska I.V. Specificity and occupational risks of helping workers /I.V. Astremskaya// Science and Education a New Dimension. – (Pedagogy and Psychology).– 2018 Maj.– VI (66), Issue: 162. –C.70-73 [in Hungary, Budapest]. (наукометричні бази Crossref, DOI, Index Copernicus та ін.).
- 66.http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/ped_psy_vi_162_66.pdf
- 67.Astremska I.V. Prophylaxis of professional burning down of system of formation of Ukraine //Scientific Journal «Virtus».–Issue 31, February, 2019.–P. 25-27 (p.278). (Канада ISSN 2410-4388, входить до міжнародних наукометричних баз)

ДОДАТКИ

Додаток А

Шкала соціальної бажаності Марлоу-Краун

Текст

1. Іноді мені важко продовжувати роботу, якщо мене не заохочують.

☐ Так

☐ Ні

2. Іноді відчуваю образу, коли не домагаюся свого.

☐ Так

☐ Ні

3. Кілька разів я кидав щось робити, тому що занадто мало думав про свої здібності, бо був невисокої думки про свої здібності.

☐ Так

☐ Ні

4. Були часи, коли мені хотілося повстати проти людей, які мають владу, хоча я знав, що вони мають рацію.

☐ Так

☐ Ні

5. З ким би я не розмовляв, я завжди вмію слухати.

☐ Так

☐ Ні

6. Були випадки, коли я кимось скористався..

☐ Так

☐ Ні

7. Я завжди готовий визнати свою помилку.

☐ Так

☐ Ні

8. Іноді я намагаюся звести рахунки, а не пробачити та забути.

☐ Так

☐ Ні

9. Я завжди ввічливий, навіть із неприємними людьми.

☐ Так

☐ Ні

10. Мене ніколи не дратувало, коли люди висловлювали ідеї, які сильно відрізнялися від моїх.

☐ Так

☐ Ні

11. Були часи, коли я дуже заздрив щастю інших.

☐ Так

☐ Ні

12. Іноді мене дратують люди, які просять про послуги.

☐ Так

☐ Ні

13. Я ніколи навмисно не говорив чогось, що зачепило б чийсь почуття.

☐ Так

☐ Ні

Методика діагностики показників і форм агресії
А. Басса та А. Дарки (адаптація А.К. Осницького)

Прочитуючи чи прослуховуючи твердження, приміряйте, наскільки вони відповідають вашому стилю поведінки, вашому образу життя і одним з чотирьох можливих відповідей: "так", "можливо, так", "можливо, ні", "ні".

1. Іноді не можу справитися з бажанням нашкодити кому-небудь.
2. Інколи можу розповсюджувати плітки про людей, яких не люблю.
3. Легко виходжу з себе, проте легко й заспокоююсь.
4. Якщо до мене не звернутись по-доброму, прохання не виконаю.
5. Не завжди отримую те, що мені належить.
6. Знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчутти.
8. Якщо трапляється обманути когось, відчуваю докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Ніколи не роздратовуюсь настільки, щоб розкидати речі.
11. Завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочеться його порушити.
13. Інші майже завжди вміють скористатися за сприятливих умов.
14. Мене насторожують люди, які відносяться до мене більш дружньо, ніж я очікував.
15. Часто буваю не згоден з людьми.
16. Іноді в голову приходять думки, за які мені соромно.
17. Якщо хто-небудь вдарить мене, я не відповім тим же.
18. При роздратуванні грюкаю дверима.
19. Я більш роздратований, ніж здається зі сторони.

20. Якщо хтось корчить з себе начальника, я роблю йому наперекір.
21. Мене трохи засмучує моя доля.
22. Думаю, багато людей не люблять мене.
23. Не можу втриматись від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Ті, хто уникають роботи, повинні мати відчуття провини.
25. Хто ображає мене чи мою сім'ю, наражається на бійку.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює злість, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавались.
29. Майже щотижня бачу кого-небудь з тих, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене засмучує, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно "дістають" нас, заслуговують на те, щоб їм дали щигля по носі.
34. Від злості інколи буваю похмурий.
35. Якщо до мене відносяться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається вивести мене із себе, я не звертаю уваги.
37. Хоч я і не показую того, іноді мене мучить заздрість.
38. Інколи мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо злюся, не використовую грубих висловів.
40. Хочеться, щоб всі мої гріхи були прощені.
41. Рідко даю здачі, навіть коли хто-небудь вдарить мене.
42. Ображаюсь, коли іноді виходить не по-моєму.
43. Інколи люди роздратовують мене своєю присутністю.
44. Нема людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: "ніколи не довіряй чужакам".

46. Якщо хтось дратує мене, готовий сказати йому все, що про нього думаю.

47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.

48. Якщо рознервуюсь, можу вдарить кого-небудь.

49. З десяти років у мене не було вибухів гніву.

50. Часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.

51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко дійти згоди.

52. Завжди думаю про те, що за таємні причини примушують людей робити щось приємне мені.

53. Коли кричать на мене, кричу у відповідь.

54. Невдачі засмучують мене.

55. Б'юся не рідше і не частіше інших.

56. Можу згадати випадки, коли був настільки злим, що хапав першу річ під рукою та ламав її.

57. Інколи відчуваю, що готовий першим почати бійку.

58. Інколи відчуваю, що життя зі мною обходиться несправедливо.

59. Раніше думав, що більшість людей говорить правду, але тепер в це не вірю.

60. Сварюся тільки від злості.

61. Коли вчиняю неправильно, відчуваю докори сумління.

62. Якщо для захисту своїх прав потрібно застосувати фізичну силу, я застосую її.

63. Інколи виражаю свою злість тим, що стукаю по столу.

64. Буваю грубим по відношенню до людей, котрі мені не подобаються.

65. У мене немає ворогів, які б не хотіли мені нашкодити.

66. Не вмію поставити людину на місце, навіть коли вона на це за-
слуговує.

67. Часто думаю, що живу неправильно.

68. Знаю людей, які можуть довести мене до бійки.

69. Не сумую із-за дрібниць.

70. Мені рідко приходить в голову думка про те, що люди намагаються розізлити чи образити мене.

71. Часто просто погрожую людям, не збираючись виконувати свої погрози.

72. Останнім часом я став занудою.

73. У суперечці часто підвищую голос.

74. Намагаюся приховати погане відношення до людей.

75. Краще погоджуся з чимось, аніж стану сперечатися.

Методика «Незакінчені речення» (Л.Сакса та В.Леви)

Інструкція: «Нижче наведено 60 незакінчених речень. Прочитайте кожне речення і закінчіть його, записуючи перше ж судження, яке спало вам на думку. Виконуйте завдання швидко, не задумуючись довго над кожною фразою; якщо не можете закінчити яке-небудь речення відразу, обведіть його номер колом і поверніться до нього пізніше».

- 1.Думаю, що мій батько рідко...
- 2.Якщо всі проти мене, то...
- 3.Я завжди хотів...
- 4.Майбутнє вбачається мені...
- 5.Якби я обіймав керівну посаду...
- 6.Мій учитель (керівник, начальник)...
- 7.Знаю, що нерозумно, але боюся...
- 8.Думаю, що справжній друг...
- 9.Коли я був дитиною...
- 10.Ідеалом жінки (чоловіка) для мене є...
- 11.Коли бачу чоловіка поруч з жінкою...
- 12.У порівнянні з більшістю інших родин моя сім'я...
- 13.Найкраще мені займатися (працювати) з...
- 14.Моя мати і я...
- 15.Зробив би все, щоб забути...
- 16.Якби мій батько тільки захотів...
- 17.Думаю, що досить здатний, щоб...
- 18.Я міг би бути дуже щасливим, якби...
- 19.Якщо хто-небудь буде під моїм керівництвом...
- 20.Сподіваюся на...
- 21.У школі мої вчителі...
- 22.Більшість моїх товаришів не знає, що я...

23. Не люблю людей, які...
24. У дитинстві я...
25. Вважаю, що більшість дівчат і юнаків, ..
26. Сімейне життя здається мені...
27. Моя родина поводить ся зі мною як з.
28. Люди, з якими я учуся (працюю)...
29. Моя мати...
30. Моєю найбільшою помилкою було.,,
31. Я хотів би, щоб мій батько...
32. Моя найбільша слабкість полягає в тім...
33. Моїм прихованим бажанням у житті...
34. Мої підлеглі...
35. Настане день, коли...
36. Коли до мене наближається вчитель (начальник)...
37. Мені б хотілося перестати...
38. Більше за все люблю тих людей, які...
39. Якщо мені подобається дівчина (хлопець), я...
40. Вважаю, що більшість дівчат (хлопців)...
41. Коли я згадую своє дитинство...
42. Більшість відомих мені сімей...
43. Люблю вчитися (працювати) з людьми, які...
44. Вважаю, що більшість матерів...
45. Коли я був дитиною, то відчував.,,
46. Думаю, що мій батько...
47. Коли мені не таланить, я...
48. Коли я прохаю інших що-небудь зробити...
49. Більше за все я хотів би в житті...
50. Коли я буду старим...
51. Люди, перевагу яких над собою я визнаю...
52. Мої побоювання неодноразово змушували мене...

- 53.Коли мене немає, то мої друзі...
- 54.Моїм найнезабутнішим спогадом дитинства є..
- 55.Мені дуже не подобається, коли жінка (чоловік)...
- 56.Якщо я залишаюся наодинці з жінкою (чоловіком)...
- 57.Коли я був дитиною, моя родина...
- 58.Люди, що навчаються (працюють) зі мною...
- 59.Я люблю свою матір, але...
- 60.Саме гірше, що мені траплялося робити, це...

Булінг та його прояви

Чи знаєте ви, що таке булінг (цькування)?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

Як ви вважаєте, чи можна спрогнозувати випадки булінгу (цькування)?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

Чи вважаєте, що можна попередити випадки булінгу (цькування)?

1. Так
2. Ні
3. Не знаю

"Чи спостерігали ви насилля в школі?"

1. Так
2. Ні

Чи застосовувалося до вас насилля з боку однокласників?

1. Так
2. Ні

"Якого роду насилля застосовувалось до вас в школі?"

1. Емоційне насилля
2. Фізичне насилля
3. Домашнє насилля

З якими приниженнями ви стикалися в школі?

1. Образи
2. Глузування
3. Вживання прізвиськ

4. Побиття, ляпаси, штовхання
5. Словесні натяки сексуального характеру
6. Інше:

Де, на вашу думку, підлітки найчастіше стикаються з проявами булінгу?

1. По дорозі до школи
2. На вулиці біля школи
3. На території за школою
4. У шкільному коридорі
5. У шкільному туалеті

Хто найчастіше здійснює акти агресії?

1. Одноліток чи однокласник
2. Група однолітків
3. Один старшокласник
4. Група старшокласників

"Чи допускали ви до кого-небудь насилля?"

1. Так, фізичне насилля
2. Так, моральне насилля
3. Ні

Яка ваша реакція на жорстоке поводження з іншими?

1. Відчуваю жах, співпереживання і жаль
2. Відчуваю почуття сорому та байдужості

Чи могли б розповісти про ситуацію, пов'язану із насиллям в школі, тільки анонімному спеціалісту,

1. Так
2. Ні
3. Не знаю

Як учителі вашої школи реагують на випадки булінгу?

1. Вимагають припинити цькування
2. Не звертають уваги на такі випадки
3. Покладають розв'язання проблем на самих учнів

З яких причин, на вашу думку, деякі учні стають жертвами знущань з боку інших?

1. Зовнішній вигляд
2. Фізичні особливості
3. Поведінка
4. Національність або раса
5. Самопровокування агресії
6. Невміння себе захистити
7. Матеріальний статус
8. Релігійні погляди

Чи повинні ті, хто здійснює булінг (цькування), нести покарання за свої дії?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

Наше опитування анонімне. Чи хотіли б ви щось розповісти нам, про що не наважувались раніше?